

Kouwe Drukte

jaargang 13 - nummer 37 - december 2009

uitgave van

verzamelkring
De Doolster

Inhoud

Omslagillustraties	3
Vertrouwd met buitenijs	4
Rondleiding Rijksmuseum	7
Zeeuwse schaatsen en schaatsen met koperen plaatjes: een reactie	7
Schaatsen met koperen plaatjes (reacties)	9
Het vermeende wapen van Rijksbaron de Raet uit 1416	10
Heroïek in heraldiek – Wapens met schaatsen of winterkenmerken (2)	11
Schaatsbibliotheek (14)	14
Voorjaarsbijeenkomst	17
De baan doorbrengen (1)	18
Verzamelaarsveiling	20
Posten en Stempels (10)	21
Vitrine-Mevrouw Veedol	22
Vitrine-Affiche	23
Spreeuwalders uit Aarlanderveen?	24
IJswegenkaarten (7) - De IJskaarten van de Krimpenerwaard (deel 2)	25
Stempelkaart	29
Prijsvraag	31
Oproep: oude ansichtkaarten met ijsvermaak	31
Ten IJse 5 – Snavelschaats volgt de mode op de voet	32
De website van de Poolster	35
Elfstedentochtknipsels (3)	35
Kerstschaatsen	39
Boek en zopie	40
Oplossing Poolsterpuzzel 3 en Poolsterpuzzel 4	42
Colofon	43

Medewerkers

Nelleke Allersma, Martin van der Bij, Hedman Bijlsma, Wiebe Blauw, Ed Braakman, Anrie Broere, Hans van der Donck, Jan Gores, Alex Kampinga, H.J. Meijering, Matthy van Klaveren, Frits Locher, Niko Mulder, Minne Iedes Nieuwhof, Bart van de Peppel, Caroline van Staaveren, Bert van Voorbergen, Edith Wassenaar.

ISSN 1572-4476

Attentie

Indien u het lidmaatschapsgeld nog niet betaald heeft als wij
Kouwe Drukke 38 gaan versturen, wordt u van de verzendlijst gehaald.

Omslagillustraties

Op de voorpagina:

Hans van der Donck uit Maassluis stuurde een prachtige tekening van een voornaam gezelschap op schaatsen. De afbeelding is oorspronkelijk afkomstig uit het boekje *Op het IJs* (1848) van Alexander Ver Huell en later met de hand ingekleurd. Let op de schaatsen: het model zonder krul, dat we nu vaak beschouwen als een afgezaagde kruischaats, bestond wel degelijk! Bij de tekening hoort een nogal melige tekst over de Graaf van Kurkuma tot Mierikwortel. Ver Huell, zelf afkomstig uit een adellijke familie, nam hierin zijn eigen milieu op de korrel.

Op de achterzijde:

Een afbeelding van de sculptuur *Skating marathon* van Nelleke Allersma. Het is circa 150 cm lang en circa 46 cm breed. Tot half maart is het beeld tijdens kantooruren te bezichtigen in de hal van het Waterschapshuis te Veendam. In tegenstelling tot eerder getoonde beelden in deze serie staat het dus niet permanent in de publieke ruimte. Sterker nog: het is te koop!

Nelleke Allersma groeide op op een boerderij aan het Kanaal in Noord-Groningen en stond op haar zesde jaar op de schaats. Op de middelbare school won ze een eerste

De Graaf van Kurkuma tot Mierikwortel op het Ijs.

- **De Graaf.** » *Jerôme, we rijden een aardige vaart, hé?* »
- De Graaf.** » *U rijdt zeer hard, meneer de Graaf.* »
- De Graaf.** » *Ja, toen ik jonger was....* »
- Jerôme.** » *Oh! meneer de Graaf.* »
- De Graaf.** » *Ja Jerôme ik was jonger! toen reed ik zeer gracieus, — toen heb ik den Pas de Lefbyx uitgevonden — Ja — dan balanceer je op één schaats, en slee je je ander been regt achteruit in de lucht. Maar toen is Mevrouw Leliebel, eene gerenommeerde beauté, eens over dat been gevallen, zoodat ze een tand brak — ja — en toen heeft ze haar man, die anders een kleingeestige, ridicule Majoor was, toch zóó lang gemaald, tot dat hij mij uitdaagde.* »
- Jerôme.** » *En U schoot hem dood....* »
- De Graaf.** » *Nee, Jerôme; het speelt me zeer, maar.... ik moest juist voor mijne gezondheid naar Italië — ja — en ik heb toen in geen jaren meer gereden.* »

prijs bij een schaatswedstrijd. Later heeft ze diverse tochten gereden, onder andere over het IJsselmeer. De vader van de kunstenaar reed viermaal de Elfstedentocht uit. Na zijn dood ging ze zich toeleggen op beelden van schaatsers.

Nelleke Allersma voltooide studies aan de

kunstacademies te Amsterdam, Groningen en Salzburg. Ze exposeerde in binnen- en buitenland en was docent aan verschillende instituten. Verdere gegevens over haar werk, én meer beelden van schaatsers zijn te vinden op www.allersma.nl.

Vertrouwd met buitenijs

Vroeger kon je alleen op buitenijs schaatsen. Het was zaak er zo snel mogelijk bij te zijn. In de jaren vijftig kon het gebeuren dat je slechts één keer in een hele winter kon schaatsen.

Als jongetje ging je er al op bij drie centimeter ijsdikte. Krakend en scheurend ijs

was geen probleem. Als je maar snelheid had ging het goed. Drie centimeter ijsdikte ontstond maar zelden in de eerste nacht. Dus bij invallende vorst ging je direct en dagelijks kijken en proberen. Er werden wel stenen of stokken op het ijs gegooid. Maar de echte liefhebbers deden dat niet. Daar kon je de volgende dagen over struikelen en er kwam altijd zand mee. Je wist dus of er wakken in zaten en waar die zaten. Het mocht ook geen diep water zijn. Ondergelopen weilanden en ondiepe uiterwaarden laat ik even buiten beschouwing. Zou je er doorheen gaan dan moest je er zelf weer uit kunnen komen. Je moest dus de aangroei van het ijs goed in de gaten houden en vooral ook de omgeving kennen. Je ervaring van voorgaande jaren op dezelfde plaats is eveneens van belang. Het onderstaande heeft alleen betrekking op helder, doorschijnend ijs. Zodra er sneeuw op valt tijdens de ijsvorming, dus dat het ijs daardoor ondoorzichtig wordt en er minder sterk, is het nog slechts in beperkte mate geldig. Het belangrijkste was en blijft: je moet het ijs verkennen.

Je was soms in die situatie als enige op het ijs en steeds als eerste. Om je heen kijkend, opletend waar de wind vandaan komt, of er stroming kan zijn. Je ervaring laten gelden, ook al ben je piepjong. Vaak

als ergens een wak zit, dan zat dat in voorgaande jaren op dezelfde plaats.

De allereerste dag ben je blij als je een plekje kunt vinden waar je een baantje kunt trekken, d.w.z. dat je op een oppervlakte van ongeveer een 400 meter baan je slag kunt oefenen en bochten kunt maken. Je was tenslotte lid van de N.V.B.H.S. Je wilde leren hardrijden op het ijs en niet alleen "droogrijden" volgens ome Jan Bolt. Blijf dan die eerste dag op dat baantje. En let op, als er onverhoopt anderen komen, wat die gaan doen. Waarschuw ze. Eenmaal probeerden mijn goede vriend Leffert en ik de grote en deels diepe baan van de Rhenense IJclub tussen de middag uit, zoals boven beschreven. Maar er kwamen anderen, die ons zagen, en dus ook de ijzers onderbonden. Die baan is vooral in het midden erg diep, meer dan 15 meter. Ze gingen er zo op af. Wij schrokken ons rot. Dat was geheel onverantwoord. We riepen en schreeuwden maar ze gingen door, richting de beek die er in uitmondt. Gelukkig liep het goed af.

Op diezelfde plas reden we ook wel 's avonds bij 2de kw. maan, en met vele andere hardrijders. We kenden de baan echter precies. Alles was van tevoren verkend.

Verkennen van nieuw, dun, ijs gaat zo: Let op waar de wind vandaan komt. Als je geen golfjes, eenden of zwanen ziet, wees dan extra waakzaam. Glijd langzaam op één schaats over het ijs en stamp voorzichtig met je andere schaats op het ijs. Dan hoor je het geluid van dat stampen. Hoe hoger dat geluid klinkt, hoe dunner het ijs is. Wordt het erg dun dan ga je ook gekraak horen en zien. In dat geval moet je heel voorzichtig met een kort bochtje terugkeren. Daarbij je gewicht op beide schaatsen

verdelen en wijdbeens gaan glijden, zonder af te zetten. Wordt het geluid echter lager en is het geen sneeuwvijs, want dan geldt deze inspectie niet, dan wordt het ijs dikker en kun je verder gaan. Bij wat winderig weer tijdens het dichtvriezen zullen er altijd wakken ontstaan. Die kun je zien, want door overspattend water zijn er randen ontstaan, veelal wit en met ingevroren belletjes. Dit is de rand aan de lage kant van het wak. De lage kant is die kant waar de wind naar toe waait of heeft gewaaid tijdens de ijsvorming. Ga in het begin, bij de ijsvormingsfase nooit over die rand heen. Blijf daar staan als het dik genoeg is en ga kijken wat voor ijs er achter ligt. Iedere rand, naar het centrum van het wak, betekent 1 nacht minder ijsvorming. Is er geen rand meer dan ben je bij het binnenste gedeelte van het nog open liggende of reeds dichtgevroren wak. Is er open water dan zwemmen er vaak eenden of andere vogels in en zie je hun uitwerpselen op het ijs. Verstoor die vogelwakken niet. Op afstand kijkend weet je al genoeg. Het opvliegen kost een zwaan of een eend enorm veel energie. Zie je alleen uitwerpselen dan kun je voorzichtig verder kijken.

Wel is het goed om waar je helder en zwart ijs ziet, eens goed in en door dat ijs heen te kijken, eventueel op je buik liggend. De onderkant van de ijslaag is altijd scherp begrensd door een licht grijs laagje. IJsvorming is een proces waarbij het bovenliggende, bevrozende water helemaal schoon wordt uitgekristalliseerd. Microscopisch vuil wordt dus naar beneden gedrukt. Daardoor kun je de dikte van het ijs schatten. Al gauw krijgt de schatting de nauwkeurigheid van een meting. Maar vaak zitten er belletjes in het ijs. Aan de onderkant zijn ze wat glazig en transparant.

Belletjes binnenin het ijs zijn echter wit en droog. Ook de plaats van deze belletjes kun je schatten en je helpen de dikte van het ijs te bepalen.

Al in 1962 kon ik in Zweden de originele, toen verkrijgbare, ijsprikkers kopen.

Deze dien je altijd als je het ijs op gaat om je pols of om je nek te dragen. De lengte van de touwtjes is ruim twee meter. Later werden de Zweedse uitvoeringen steeds eenvoudiger (van plastic, en met hele dunne nylon draadjes). Volgens mij waren die uitvoeringen te zwak met gevaar voor insnoeren in je hand als je moet trekken zonder handschoenen aan.

De werking van de ijsprikkers is tweeledig:

- 1) Zak je door het ijs dan neem je de prikkers in je handen, druk ze met de punten in het ijs om je heen dat sterker is dan kun je jezelf er weer uitdrukken. Met een prikker in elke hand heb je meer grip dan met slechts één prikker. Soms echter heb je aan één prikker voldoende om uit het water te komen.
- 2) Het is ook mogelijk dat niet jij door het ijs bent gezakt, maar iemand anders die je wilt of moet helpen. Dan hou je één prikker stevig vast, prik je deze in het ijs voor je en schuif je de andere

naar het slachtoffer toe. Pas dan op. De ander kan in zijn angst een harde ruk geven aan deze levenslijn. Nu moeten de lijnen en knopen stevig zijn zodat er geen kans is op breuk. Als dat zou gebeuren dan help je het slachtoffer verder het wak in, in plaats van eruit. Probeer ook hulp van anderen te krijgen of, zo mogelijk, een tweede sterkere drijflijn. In watersportwinkels zijn sterke, lange en lichte drijflijnen te koop, die drenkelingen of zwemmers achter een schip of jacht kunnen aantrekken.

Ik ga hier even wat dieper op in omdat momenteel de KNSB samen met andere instanties een onderzoek doet naar geschikte ijsprikkers, die schaatsters verplicht bij zich moeten hebben op diep buitens. In de Scandinavische landen is iedereen die het, soms wel een meter dikke, ijs op gaat, verplicht ijsprikkers en een (drijf) lijn bij zich te hebben. Juist in Nederland, waar in geval van ijs dit altijd dun is en men

(terecht) geen geduld heeft om te wachten op dikker en dus veiliger ijs, is de noodzaak tot deze preventieve beveiliging zeer groot. Mogelijk kan dit artikelje bijdragen tot begrip voor deze noodzaak en verplichtstelling. Daarnaast moeten deze ijsprikkers dan ook ergens goedkoop worden gemaakt en gedistribueerd. Ook dit kan een taak zijn voor de KNSB en voor ijsclubs met hun banen op echt buitenijs. Ook op scholen zouden deze onder schaatsliefhebbers kunnen worden verspreid. Enige voorzichtigheid is daarbij wel geboden omdat een

ijsprikker in verkeerde handen een steekwapen zou kunnen zijn.

Zo zijn we terug bij het leven van alledag. Er is een redelijke kans dat in de komende winters opnieuw buitenijs zal worden gevormd. Mijn wens is dat iedere "verkenner" van buitenijs met bovenstaande kennis en met ijsprikkers gewapend het ijs op gaat, maar de prikkers – net als ik – nooit zal hoeven te gebruiken.

H.J. Meijering, Eefde

Rondleiding Rijksmuseum

In het Rijksmuseum te Amsterdam wordt een tentoonstelling van de winterschilder Hendrik Avercamp gehouden (zie: www.stichtingdepoolster.nl). Het bestuur stelt voor om een gezamenlijke rondleiding te doen op zaterdag 6 februari 2010 van 14.30 tot 15.30 uur (voor maximaal 15 personen). Bij meerdere opgaven op zondag 7 februari

2010 van 14.30 uur tot 15.30 uur. Kosten entree en rondleiding 15 euro.

Wilt u hiervan gebruikmaken geef dit dan door voor 10 januari 2010 aan Wim van Herk, Opperduit 476, 2941 AT te Lekkerkerk, tel. 0180-663092 en e-mail: administratie@stichtingdepoolster.nl

Zeeuwse schaatsen en schaatsen met koperen plaatjes: een reactie

Een jaar geleden vroeg Jan Gores in KD34 of iemand hem verder kon helpen met door hem in Zeeland gekochte kruischaatsen. Daar moest ik aan terugdenken toen ik de oproep van Frits Locher in KD36 las. Een jaar geleden nam ik mij al voor een wat meer diepgravend artikelje te schrijven over halsversieringen, maar het is er nog steeds niet van gekomen. En ook nu waag ik mij er nog maar niet aan. Als ik er iets over zeg, moet het wel een zeker fundament hebben, vind ik. Maar de vragen van zowel Jan als Frits kunnen toch wel in voorlopige vorm worden beantwoord.

De meeste verzamelaars zijn gefixeerd op stempelinslagen in de schaatsijzers. Dat is niet zo vreemd, want Nederlandse schaatsen zijn over het algemeen op die manier vrij eenvoudig te determineren. Daarbij blijft het overigens de vraag wat de determinatie nu precies vaststelt. Wie het ijzer maakte? Of wie al dan niet de houtjes maakte en zich de ijzers liet toeleveren? Of wie zich beide liet toeleveren en in feite weinig anders deed dan assembleren van door derden gemaakte onderdelen? De kritische lezer van Wiebes standaardwerk krijgt al gauw de indruk dat er althans in

Friesland nogal wat werk werd uitbesteed of uitgeruild. Kortom, het ingeslagen merk vertelt vooral wie de leverancier van de schaatsen was en minder wie de smid.

Een soortgelijk probleem ondervinden we bij veel in Duitsland gemaakte schaatsen, ware het niet dat veel Duitse smeden in eerste instantie een halsversiering aanbrachten en pas in tweede instantie een merk. Althans daar ben ik langzamerhand van overtuigd. De door Frits getoonde schaatsen lijken mijn zienswijze te bevestigen.

Ook Frits legt de nadruk op de in de ijzers geslagen merken en een opvallend kenmerk als de messing inlays. Maar hij gaat voorbij aan een ander belangrijk kenmerk: het halsversiersel. Doordat Frits aangeeft al driemaal dezelfde schaatsen te hebben gezien, maar met een ander stempel in de ijzers, geeft hij impliciet aan dat het halsversiersel hem niet is opgevallen. En dat het dus waarschijnlijk bij alle paren gelijk is.

Zelf bezit ik ook twee overeenkomstige paren, een paar met en een paar zonder inlays. In het ene paar staat Meyjes & Höweler, Amsterdam*) in het ijzer en in het andere paar (hou je vast Frits!) Herm. Wirths & Sohn, Remscheid. In het eerste paar staat bovendien het merkje van de krokodil (zij het in spiegelbeeld) dat ook in de catalogus van Remscheidse schaatsenmakers (1999) van de hand van Wiebe en Frits staat. Dat bevestigt dus dat we hier niet te maken hebben met een Haags product, maar met Duitse import.

De bij dit artikel gevoegde afbeelding laat het halsversiersel van mijn paren zien. Ik

ben ervan overtuigd dat die van Frits hetzelfde versiersel hebben. Ik denk dan ook zeker te weten dat de vijf besproken paren, ondanks de vijf verschillende slagmerken, uit dezelfde Remscheidse stal komen.

Dergelijke halsversieringen komen slechts bij uitzondering op Nederlandse schaatsen voor. En als dat al zo is, dan zijn ze bescheiden. Omgekeerd bestaan er ook Duitse schaatsen zonder halsversiering. Maar door de band genomen lijkt het er op dat het aanbrengen van een halsversiering toch vooral een Duitse gewoonte was.

En daarmee is ook de vraag van Jan Gores beantwoord: nee, het zijn naar alle waarschijnlijkheid geen Zeeuwse schaatsen, maar Duitse. Het antwoord op de vraag "Waar in Duitsland?" is echter minder eenvoudig te beantwoorden dan in het geval van de door Frits getoonde exemplaren. Om daar iets meer met enige zekerheid over te zeggen moet meer onderzoek worden gedaan. En dat ben ik nog steeds eens van plan.

*) Meyjes & Höweler was tot het midden van de vorige eeuw een gerenommeerd Amsterdams winkelbedrijf, aanvankelijk in ijzerwaren, later in huishoudelijke artikelen.

Bert van Voorbergen

Reactie Frits Locher op het artikel van Bert van Voorbergen:

Dit artikel van Bert laat zien dat je op verschillende manieren naar schaatsen kan kijken. Het is goed en leuk dat leden van onze club elkaar daarover informeren. Zo heb ik bij de krulschaatsen met de koperen driehoekjes in het geheel niet

gekeken naar halsversiersels; ik besef naar aanleiding van zijn artikel dat ik dit wel had moeten doen. Dit soort krulschaatsen die ik in bezit heb en die ik van anderen heb gezien, hebben overigens alle – op één na – dat versiersel.

Frits Locher

Schaatsen met koperen plaatjes (reacties) I

Ik heb van diverse leden reacties gekregen op mijn oproep in KD36 over het type krulschaatsen met in de voetstapel koperen inleg, zoals een driehoekje en een hakplaat. Mijn doel was vooral te achterhalen waar dit model gemaakt is en wanneer.

Mijn conclusie op basis van de reacties is dat dit type krulschaats in Remscheid en omgeving gemaakt is tussen ongeveer 1880 en 1900 (mogelijk tot 1910) en in de eerste plaats voor export. Omdat ik dit type schaatsen tot nu toe alleen in Nederland heb aangetroffen zal ons land wel het voornaamste of enige land zijn geweest waarop de export zich richtte. Voor zover ik weet is er nooit een patent op dit type aangevraagd en verleend. Dat verklaart wellicht dat nogal wat schaatsenmakers uit Remscheid dit type schaatsen maakten.

Dankzij gegevens van onder andere Jan van Eijk, Wim Molenveld, Bert van Voorbergen, Henk Bonthuis, Aad van den Ouweelen, Alex Kampinga, Hans van der Donck, Matthy van Klaveren, Simon Verschueren en mijzelf, heb ik het hierna volgende overzicht kunnen opstellen.

Krulschaatsen met bewerkte krul en koperen driehoekje en hakplaat:

3 exemplaren met het stempel "Leeuwenberg"; verkoper in Delft tot 1897;

1 exemplaar met stempel "F.D. Bastet"; verkoper uit Den Haag;

1 exemplaar met stempel "T.F. Bastet"; verkoper uit Amsterdam;

1 exemplaar met stempel "Meyjes & Höweler en krokodil"; Meyjes & Höweler verkoper uit Amsterdam en maker Wirths & Sohn uit Remscheid;

1 exemplaar met stempel "krokodil" van de maker Wirths & Sohn uit Remscheid;

1 exemplaar met stempel "NEERLANDIA / T.J.Ravestein met leeuw en krokodil"; Ravestein was verkoper uit Rotterdam. De krokodil verwijst naar maker Wirths & Sohn uit Remscheid;

1 exemplaar met stempel ".... Sohn"; mogelijk van de firma Wirths & Sohn, Voormann & Sohn of Müller & Sohn uit Remscheid;

1 exemplaar met stempel muis en op de krul WIRTHS van Gebr. Wirths uit Remscheid;

1 exemplaar met stempel "Eikentakje" van de firma Voormann & Sohn uit Remscheid;

1 exemplaar met het stempel "Kroon met CH eronder"; maker onbekend (zie foto's collectie Henk Bonthuis);

1 exemplaar met stempel "Gebr. Kramer en zakhorloge op 3 uur". Dat zakhorloge ken ik alleen van maker Koch uit Remscheid, ca.1875. Gebr. Kramer was verkoper in Rotterdam;

1 exemplaar met stempel "W.J. Lauwers"; verkoper Amsterdam (zie foto's collectie

Alex Kampinga);

1 exemplaar met stempel "Oog"; van de firma Carl Schlieper of Müller & Sohn uit Remscheid;

2 exemplaren zonder stempel

Krulschaatsen zonder bewerkte krul en koperen driehoekje en hakplaat:

1 exemplaar met stempel "Garantie Rotterdam".

Bert van Voorbergen maakte mij attent op de specifieke bewerking van de krul bij deze schaatsen. Zie hiervoor zijn artikel in dit nummer.

Frits Locher

Het vermeende wapen van Rijksbaron de Raet uit 1416

In zijn eerste aflevering van Heroïek in de heraldiek (KD36) heeft Ed Braakman de afbeelding De Raet Coat of Arms opgenomen (p. 7 links-boven). Hij vermeldt daarbij dat het van Rijksbaron Jan de Raet uit 1416 is en geeft daaronder de schaatsen uit het wapen uit-vergroot weer.

Een schaats met onbeklede hals uit de Middeleeuwen!? Het is helaas te mooi om waar te zijn: zowel het afgebeelde wapen als de schaatsen zijn van veel later datum. Dit maak ik op uit de hand in het schildje rechtsboven in het wapen (vanuit de schildhouder gezien, dus voor ons links).

Een rode linkerhand in een zil-

ver veld is een teken van de Britse baronetcy (afb. 1); dat wil zeggen dat de titel van baronet is verleend door de Engelse koning. In dit geval door koning Karel II, die Gualther de Raet, een verre nakomeling van Rijksbaron de Raet, in 1660 tot de lagere adel verheef. Pas vanaf dat moment mocht de familie De Raet de rode hand in het wapen opnemen. Het door Ed Braakman afgebeelde wapen - met hand - kan dus onmogelijk uit 1416 zijn.

Uit cartouches op oude landkaarten kunnen we opmaken hoe het wapen zich onder Gualther de Raet heeft ontwikkeld. In 1657 (afb. 2) was er van een linkerhand nog geen sprake. Bij een andere kaart uit 1660 van dezelfde cartograaf wel

(afb. 3). Ze zijn overigens geen van beide correct ingekleurd en tonen schaatsen van verschillend model.

Nog oudere wapens van de familie De Raet zijn bekend van zegels en grafzerken, maar dat van Rijksbaron Jan de Raet uit 1416 helaas niet. Zie ook Ten IJse 5 elders in dit nummer.

Niko Mulder

Bronnen:

- Ruvigny - The Nobilities of Europe (1909; herdruk 2005)
- C. Pama, J.B. Rietstap – Handboek der Heraldiek (herdruk 1987)
- J.B. Rietstap - De wapens van den tegenwoordigen en den vroegeren Nederlandschen adel (1890)
- Wikipedia – baronet
- Google - Gualthero de Raet
- Streekarchief Bommelerwaard

Heroïek in heraldiek – Wapens met schaatsen of winterkenmerken (2)

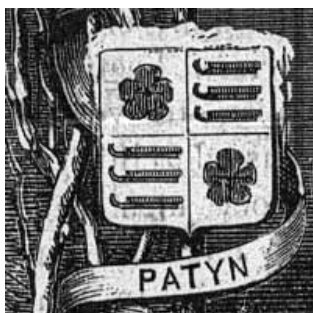
Een andere familie met een schaats in het wapen is de familie **PATIJN**.

Wapenvoerder is Johannes Patijn, schepen in 1752 en burgemeester van Den Haag.

Het wapen is gevierendeeld: I en IV in zilver drie zwarte molenijzers; II en III in blauw drie gouden schaatsen onder elkaar. Helmtteken: een zwart molenijzer. Dekkleden: rechts: zwart, gevoerd van zilver; links blauw, gevoerd van goud.

Van dit wapen is een nog een versie bekend en die behoort vermoedelijk toe aan: Gijsbert Adriaan Patijn, Raad in de vroedschap van Haarlem.

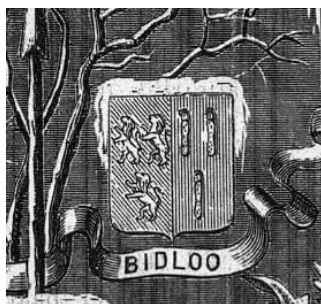

Een derde tak van de familie Patijn is **Clotterbooke Patijn**. De wapenvoerder is Mr. Clotterbooke-Patijn, Heer van Kloetingen in Zeeland. (foto circa 1880)

Weer een andere familie is Bidloo de Bronovo.

De wapenvoerder is Bidloo de Bronovo en het wapen is gedeeld: I in groen drie zilveren leeuwen; II in rood drie gouden schaatzen met de ijzers naar links gericht.

De familie Bidloo

Govert Bidloo

geboren: 12 maart 1649 te Amsterdam –
Overleden: 30 maart 1713 te Leiden
Verdere bijzonderheden ontbreken.

Volgens S.C.A. Tan in zijn boek Schaatsen is de enige binding voor het voeren van een schaats in het wapen het enthousiasme voor het schaatsen.

Familie De Winter

Op de wapenkaart nr. 27 van het Genealogisch genootschap kwam ik deze nog tegen. De familie was afkomstig uit Uedem in Duitsland en verhuisde naar Leiden.

De afbeelding van Vorsterman heeft ook betrekking op familie De Winter, maar een relatie kon niet worden gelegd.

Dan zijn er nog een paar afbeeldingen waarvan de juistheid, achtergrond of bron niet kon worden vastgesteld.

YBERGEN met een uit zee opkomende ijsberg.

Als familienaam konden geen matches worden gevonden; mogelijk wordt hier Eibergen of IJsbergen bedoeld maar dan is het wapen onjuist.

Dit geldt ook voor de naam Schlittstedt-Saksen, een Duitse plaats. Helaas heeft er in Duitsland geen plaatsje of gehucht

bestaan met deze naam. Het ziet er meer uit als een verzonnen aanvulling in het artikel.

De voor dit artikel gebruikte bronnen zijn:

1. Namen en wapenen der Ed. Agtbaare Heeren Bailliuwen, schouten, burgermeesteren en de
2. schepenen, mitsgaders pensionarissen, thesauriers en secretarissen van 's-Gravenhage - G. A. Delft en W. van der Lelij
3. Namen en Wapenen der Ed. Achtbare Heeren Raaden in de Vroedschap der stad Haarlem
4. Wapenkwartieren van Nederlandse geslachten Nederland's Patriciaat, 50e jaargang, 1964
5. Wapenboek van den Nederland-schen Adel door J.B.Rietstap, 1887
6. Stam- en Wapenboek van Aanzienlijke Nederlandsche Familiën, met Genealogische en Heraldische aantekeningen, door A.A. Vorsterman van Oijen, Groningen bij J.B. Wolters, 1885
7. Centraal Bureau voor Genealogie
8. Nederlands Adelsboek, jrg. 43 (1950), blz. 75
9. Met betrekking tot wapen Bartlehiem Frieske Rie foar Heraldiek, Dhr. R. Broersma

Een volgende keer kijken we eens naar de symboliek in schaatsmerken.

Ed Braakman

SCHAATSBIBLIOTHEEK

Aflevering 14: Spekrijderij

Onze vaderlandse schat aan spreekwoorden en gezegden is onuitputtelijk. Ook ons interesses terrein – ijs en schaatsenrijden – kent veel fraaie uitdrukkingen. Voor de KNSB jubileumagenda Tijdwaarnemer 2007 sprokkelde ik enkele jaren geleden ruim 50 ijs- en winterspreuken bijeen. Naar de betekenis van bijvoorbeeld ‘IJs en vis moet men nemen als het er is’ hoeft je nauwelijks te raden. Maar wat heeft de spreuk ‘Met de zeug naar de beer rijden’ nu met ijs en schaatsen te maken? In die fraai vormgegeven KNSB-uitgave stonden wel meer die enig denk- of zoekwerk vergden.

Soms schuilt achter zo’n gezegde ook een wereld die we nauwelijks meer kennen. Met boekenogen wil ik het deze keer hebben over ‘voor spek en bonen meedoen’. We weten eigenlijk allemaal wel in welke context die woorden worden gebruikt. Als iemand voor spek en bonen meedoet, dan telt hij eigenlijk niet mee. Hij loopt er maar wat bij. Dat die uitdrukking afkomstig is uit de kortebaanhistorie is al minder bekend, maar wat precies achter de uitdrukking schuilgaat is nog minder gemeengoed.

Als tegenwoordig het woord spekrrijderij opduikt, is dat meestal in positieve zin. Enkele jaren geleden won de ijsclub Makkinga een eerste prijs in de dorpsopocht met een fraai versierde wagen waarop een ouderwetse spekrrijderij was uitgebeeld. Compleet met startende deelnemers in jaegeronderkleding op houten schaatsen natuurlijk én het bestuur van de ijsclub – bewust van zijn waardigheid – in vol ornaat. Tijdens het laatste wintertje liet Omrop Fryslân fraaie beelden zien van een gekostumeerde hardrijderij in een ander

Fries dorp waarbij ook al een spekrrijderij was uitgebeeld. Kortom: ogenschijnlijk oprecht ijsplezier gepaard gaande met prettige nostalgische gevoelens.

Intriest

Dat zo’n spekrrijderij vroeger eigenlijk een intriest gebeuren was, wil er bij ons nauwelijks meer in. Bij lezingen en presentaties voor allerhande verenigingen moet ik dus regelmatig de op zich begrijpelijke misverstanden opruimen.

In de Friese literatuur heeft de schrijver Reinder Brolsma ooit een fraaie schets gegeven van ‘It spekrforriden’. Dat verhaal – afkomstig uit het blad Frisia (1929) – is te vinden in de bundel Sa seach ik Fryslân (Laverman Drachten, 1951). De plaatselijke omroeper Durk Heidanus meldt in februari 1890: “De hearen fan het kommisje, die late bekend make dat het morgen hardride weze sal fan gehuwde arbeiders in deze kontrijen wonende om spek. Aangeve bij Woudstra, seg het foort.” Drie dorpsnotabelen organiseren een hardrijderij en dat feit veroorzaakt flinke opschudding bij de mensen in het dorp en vooral bij de arme lieden in de kleine huisjes op en om de dijk. ‘De kostelijke smaak van nieuw spek, “gebraden” – ze proefden het al, maar zelfs van de reuk ervan hadden ze al in jaren niet genoten.’ Met veel kennis van zaken beschreef Brolsma – zelf geboren in die tijd (1882) – de ‘earmeljus-kriich’ (de wedstrijd van de arme lieden). Algehele hilariteit als twee oude stijve mannen – Ielke (woonachtig aan de dijk) en een onnozele oude vrijgezel uit de dorpskom – er na het ‘allé’ van de starter maar niet in slagen op gang te komen. Ze hebben zelfs een flinke duw van molenaar/starter Lou Wybrens nodig

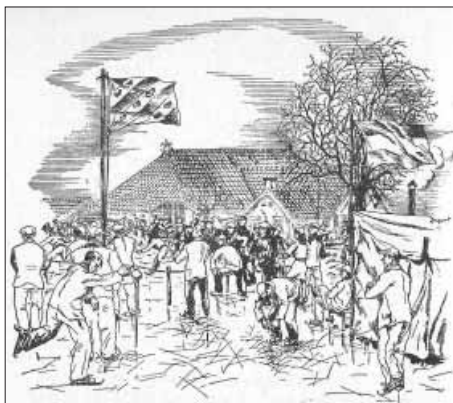
om aan het avontuur te beginnen. Intussen ligt het voor deze hoogtijddag opgeofferde varken langs de baan op een oude deur op twee schragen te wachten op zijn bestemming. Niemand uit het publiek kan het bijna laten om niet even het hagelwitte varkensbeest aan te raken.

‘Klauwend om wat spek en bonen’

In het KNSB-jubileumboek Niet over één nacht ijs schreef ik al eens een column over deze materie. Daarin komt dit citaat uit een krantenverslag voor: ‘Het was een allerlevendigste rijderij, die voor en na ook bijzonder komische tonelen opleverde, inzonderheid waar zovelen slechts een kruk op schaatsen bleken te zijn en daarvoor tot luide vrolijkheid aanleiding gaven.’ Daar wrong de schoen dus. Notabele

organisatoren en het publiek langs de kant vermaakten zich met het schouwspel van arme lieden die – terwijl ze soms nauwelijks meer konden lopen, laat staan schaatsen - voortstropelden op het ijs. In zijn schets wees Brolsma ook op een tweede probleem (het drankmisbruik): de deelnemers die na afloop van de rijderij richting dorpscafé togen om daar het spek in ontvangst te nemen, maar er prompt bleven hangen omdat de kroegbaas wel wilde poffen (krediet geven). Onderweg naar huis verzucht Aeltsje die even bij de rijderij is wezen kijken: ‘Als u werkelijk daarboven op ons neerkijkt, God – zeg me dan, wanneer breken voor ons betere tijden aan?’ Die deelnemers reden dus vaak letterlijk OM spek en bonen. Het gebeurde echter ook, dat rijders VOOR spek en bonen meededen als ze optraden als plaatsvervangers voor degenen die niet mee konden doen. Rond de eeuwwisseling namen de protesten tegen deze verderfelijke vorm van ‘liefdadigheid’ steeds meer toe, maar het zou nog heel lang duren voordat de spekrijderij in zijn letterlijke betekenis daadwerkelijk verdween.

Als de heide bloeit...

Niet eens zo heel lang geleden vraagt een toehoorder bij een lezing me of ik het boek *Als de heide bloeit...* van M. Apperloo wel ken. Ooit woonde ik in mijn geboorte- en huidige woonplaats maar enkele straten verder dan de auteur en ik herinner me nog streekromans van hem in de ouderlijke boekenkast. Sinds kort prijkt bij mij op de boekenplank het in Kok in Kampen uitgegeven *Als de heide bloeit...* Dit boek begint met de klassieke romance (op het ijs!) tussen de boerenzoon Klaas Koelma en het meisje van de heide Janke Nutters. Voor deze Schaatsbibliotheek-bijdrage is veel belangrijker de sfeervolle beschrijving van een spekkrijderij in het Horne (Oude- en Nieuwehorne) van de tijd dat de Kiekenberg en omgeving nog een en al heide is. Horn

heeft dan naast de gewone ijsclubs zelfs een speciale spekijsclub. Ook hier geleid door notabele boeren. Zij vinden dat ze iets aan de armoede in de arbeidershuisjes en op de heide moeten doen via het uitschrijven van een wedstrijd om spek. Voorzitter Lykele Zwaneveld voelt in zijn hart niet al te veel voor heel die rijderij. 'Hij zou dat spek ook zonder wedstrijd wel willen uitdelen, maar daar moet hij de Hornster boeren niet mee aankomen.'

Natuurlijk eindigt ook in Horne deze dag in de plaatselijke herberg. Daar zingen de aanwezigen met begeleiding van harmonicaspeler Johannes Pabberabbe het oude overwinningsslied van het spekkrijden. 'Dat lied, het is een van de mooiste liederen uit heel de Wouden.'

Nog dagenlang spreekt men in het dorp, aan de grote weg, aan de achterweg en bij de Kiekenberg over niets anders.

'Iisferiening De Horne'

En dan is het 26 september 2009. Zoals elk jaar op de laatste zaterdag van deze maand trekken duizenden mensen naar Oude- en Nieuwehorne. Het Flaeijelfeest (flaeijel is het Friese woord voor dorsvlegel) staat bekend om zijn prachtige boerenopocht en zijn grootse feestterrein (zeg maar een openluchtmuseum in het klein) waar het boerenleven uit de tijden van weleer tot leven wordt gebracht. Uniek dit jaar is het ijsbaantje waar de jeugdcommissie (!) een aloude spekkrijderij organiseert. Alleen al de prachtige aankleding is een compliment waard. Compleet met het bord van de (gefigeerdde) ijsclub De Horne boven de baan en langs het ijs kraampjes met het spek, de schaatsenmaker, kleedhokjes e.d. Hoogtepunt voor het massaal opgekomen publiek is de extra race (in twee ritten) tus-

sen de matadores Rintje Ritsma en Falko Zandstra. De laatste wint de hoofdprijs in natura. Eerlijk is eerlijk: een geweldig schouwspel. Maar of al die mensen nu duidelijk is geworden wat er eertijds zo verfoeilijk was aan een spekrijderij....

Hedman Bijlsma

Voorjaarsbijeenkomst

De voorjaarsbijeenkomst zal zijn op 24 april 2010 bij Toon en Wil van Kempen in De Hoef. Het programma is nog niet

bekend maar zal zo spoedig mogelijk bekend worden gemaakt.

De baan doorbrengen (1)

Het is algemeen bekend dat er in de 18e en 19e eeuw talloze spelen en vermaak op het ijs plaats vonden. Je hoeft het boek *Schaatsenrijden* van Buttingha Wichers uit 1888 er maar op na te slaan en je komt er talloze tegen: katknuppelen, ganstrekken, klootschieten, hardglijden van katten en honden, dobbelen, het halen van een Goudse pijp en van een Leekster tak, koekslaan en kolven; te veel om op te noemen! Eén van de alleroudste en spannendste is “de baan doorbrengen”. In het kort komt dit op het volgende neer: een jonge man (of jonge vrouw, maar hierover later) schaatst als eerste een flinke afstand vanuit een stad of een dorp naar een afgelegen (ijs)herberg en krijgt van de herbergier een paar borrels. Het belangrijkste is echter dat met krijt de naam van deze waaghals op de vaak beroete balk wordt geschreven en daar de hele winter op blijft

staan. Machogedrag was ook de jeugd in het verleden niet vreemd!

Voor het eerst, voor zover ik heb kunnen nagaan, wordt dit gebruik beschreven in het zeldzame boek *De Winter in Drie Zangen*, geheel in dichtvorm geschreven door Boelardus Augustinus Boelens onder het pseudoniem B. Bornius Alvaarsma. In dit rijmboek uit 1749 beschrijft Alvaarsma alle wintervermaken uit de 18e eeuw. Zelfs het rijden van de Elfstedentocht komt er in voor. Een verbeterde 2e druk is opgenomen in de Honing Bijbe, uitgegeven door Abraham Ferwerda te Leeuwarden in 1765. Het bijzondere van deze 2e druk is dat er een aantal fraaie etsen toegevoegd zijn van Rienk Jelgerhuis. In de Tweede Zang nu wordt uitvoerig, beeldend en humoristisch “de baan doorbrengen” beschreven. Als de vorst invalt komt iedereen in actie en begint

zijn schaatsen in orde te brengen:

*'t Vriest dat het knipt. Nu voelt zich 't
poop'lend hart ontvonken*

*Der minnaars van een reed (schaats), en
ieder rept zijn schonken, (botten)*

*En stuift de trappen op der Solder als een
veêr.*

*'t Is hier dat voor den roest het kaarsvet in
het smeer*

De schaats verzeegelt houdt.

*Men grijpt ze lonkende aan, maakt hak en
teenleer vet*

*En draagt ze naar den steen waar op men
't ijzer wet.*

Als alle voorbereidingen voltooid zijn komt
ook Koning Winter in actie:

*Intussen stremt de vorst het effen water-
vlak,*

*Van meer, of stille vaart, of overstroomde
landen*

Tot een verglaasde schors,

*En reeds vermogt de korst een tammen
Eend te tillen,*

Nu komen de overmoedige schaatsers
in actie en binden de schaatsen onder en
proberen de baan door te brengen, bang
dat een andere schaatser met de eer gaat
strijken:

*Als Klaas Voor-an zoekt op Piet Smagtlap
met de billen*

*Zijn trouwen metgezel, altijd een Baas op
't ijs*

*En bijster heet op de eer, maar meer nog
op den prijs*

*Van 't glaasje, dat hem loont die de eerste
baant de paden;*

*En vint hem aan den haard, hoe? (zei hij)
t'huis te braden?*

*De neus nog over 't vier? Ik gaan naar
Lekkerkerk.*

En daar gaat het los, het schaatsen wordt
hier heel beeldend beschreven:

*Men komt aan 't glimmend ijs: de schaats
is met een bik (band? AB)*

*Gereegen aan de voet met een gekruisten
strik:*

*De bootshaak toetst de kragt bekwaam het
lijf te dragen,*

*En straks bestaat de hoop zich op de baan
te wagen.*

*Dan zwaait hij langs het glad der nieuwe
waterbrug,*

*En zwiert al drijvend heen op haar vertinde
rug.*

Het gaat niet vanzelf en het schaatsen blijft
gevaarlijk, maar met een touw als voor-
zorg komt men over de gevaarlijke plekken
heen: **Jan Waaghals** is de eerste, de ande-
ren volgen.

*Kom Klaas waar is je touw hetgeen je flus-
fjes koft?*

*Men binde het om mijn lijf, ik zal'er over
kruipen,*

*En bruy (val AB) ik dan ér in men berg mij
voor 't verzuipen*

Heel boeiend wordt nu beschreven hoe zijn
kameraden over die moeilijke plek komen:

*Nu is 't zijn makkers beurt: zij gorden na
malkander*

*Hun lenden met het touw, en de eene
sleept den ander*

*Al slierend langs de baan; zo als men bij
 den straat
 Den afgeleefden romp van een verstorven
 paart
 Toogt na den mesthoop heen om uit de
 huid te schillen
 Elk lant 'er zonder ramp, maar Pietje met
 de billen
 Wat zwaar van agter end, die laatst was,
 sliert 'er in.*

Uiteindelijk komt de hele groep over de
 gevaarlijke plek en betreedt de herberg:

*Klaas loopt gelijk een hond, en zonder om
 te kijken
 De schaats nog aan den voet het waard-
 huis in bij 't vier
 Zij volgen, en men kroont den held met
 den laurier*

De fles met brandewijn wordt nu tevoor-
 schijn gehaald en de glazen vol geschon-
 ken:

*Je bent hier 't eerste volk. Nu, drink op mijn
 parool
 Eens hartlijk, proef eens deeg (flink AB),
 het is uit paters vaatje:
 'T is brandewijn als kuit, maar Piet, hoe?
 Druip je maatje?
 Heb je den grond gepijld? 't ijs is een wan-
 kel pad.*

Na de gratis borrel komt de slotceremonie:
 het schrijven van de naam met krijt op de
 balk in de herberg.

*De waard is onderwijl op voorraad wezen
 halen
 Een vreselijk stuk krijt, waarmee hij eerst
 gaat malen*

*Op een berookten balk, zo sierlijk als hij
 kan
 Met een Captaale schrift den naam van
 Klaas Voor-an*

De fles brandewijn is leeg geschonken en
 de terugreis wordt aanvaard. Dit gaat niet
 zonder problemen en Klaas Voor-an, wat
 overmoedig geworden door de brandewijn,
 zakt door het ijs en wordt door zijn makkers
 uit het wak getrokken.

*Hij zag wat diep in 't glas en moet het hier
 nu boeten
 En voert hem op zijn gat, hij valt in 't ijs een
 scheur
 En eer hij weder rijst zo zinkt de baas er
 deur.*

Tot zover het humoristische verhaal van Alvaarsma uit 1749. Het is precies 260 jaar geleden dat dit geschreven is en als we terugdenken aan de afgelopen winter met zijn mooie tochten is er eigenlijk wat schaatsplezier betreft nog niet veel veranderd. Ik moet dan denken aan het gezegde *Als het begint te vriezen, ontdooien de Friezen*. En... niet alleen de Friezen!

Annie Broere

Verzamelaarsveiling

Beste verzamelaars,
Het komt regelmatig voor dat Poolster-verzamelaars op Marktplaats erg mooie schaatsen aanbieden. Ik denk dan wel eens waarom niet op de bijeenkomst in oktober in een soort van ad-hoc veiling.

OPROEP

Beste verzamelaars kijk uw verzameling eens na of er speciale items bij zijn die u over heeft of dubbel en die op een veiling geld op zouden kunnen brengen, zowel voor u als de Poolster. Ik bedoel niet de huis tuin en keuken schaatsen maar leuke speciale modellen.

Ik roep de verzamelaars op om ongeveer 5

items uit te zoeken, hier een digitaal fototje van te maken en dit per e-mail naar de veilingcommissie te sturen (veilingcommissie@stichtingdepoolster.nl). Liefst met omschrijving en de minimale prijs die u voor het item wenst te ontvangen. In overleg met de veilingcommissie zal dan worden bekeken of dit interessant is om een veiling te organiseren..Wanneer er tussen de 10 en 15 verzamelaars voor een honderdtal items kunnen zorgen, dan is het interessant om tijdens de oktoberdag 1 uur aan een veiling te besteden.

Met belangstelling zie ik de e-mails in mijn postbox verschijnen.

Alex Kampinga

Posten en Stempels (10)

Er duiken uit China weer wat poststukken en stempels op. Allereerst één uit 2008 –die er bij mij tussendoor was geslipt- een prachtig postwaardestuk van de tentoonstelling Spelen gehouden in de Verboden Stad.

Dan een aantal postwaardestukken naar aanleiding van de 24e Universiade gehouden in Harbin in februari van dit jaar:

- Ansichtkaarten met schaatsmascotte en één met shorttrackmascotte uit 2008.

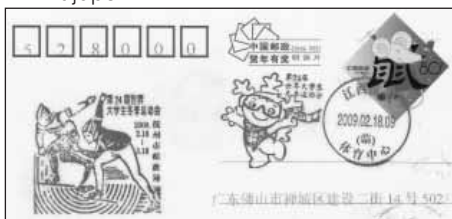
- Een postwaardestukenveloppe met Chinees nieuwjaarswensen uit 2009.
- Twee postwaardestukken waarbij de mascotte van de kaart uitsteekt met op de kaart kleine logo's van schaatsen en shorttrack (18-02-09)
- Een FDC (18-2-09) met de zegels (helaas geen schaatszegel) en daarnaast een afbeelding waarop ook een schaatser staat

Er zijn mij ook twee soorten afstempeling bekend met schaatsen:

- Een zwarte met naast slalom, kunstsrijden en schansspringen ook een schaatser

- Een rode met een afstempeling van twee schaatsters. Opvallend de schaatsters dragen nog de kleding zoals bekend van het Ard en Keessie tijdperk.

In Nederland deze keer uitgegeven door TNT op 25-08-09 het postzegelvelletje van Sporttop (ook FDC592 en postzegelmapje nr399a). Het onderwerp van de zegels is de ondersteuning die de stichting van Jochem

Uitdehaaghe geeft aan beginnende sporters. Jochem -2x Olympisch kampioen staat, en face op twee van de tien zegels. *Caroline van Staaveren*

Mevrouw Veedol

De Veedol schaatsenrijdster is van gekleurd blik, meet 45 cm en werd uitgegeven als reclameobject door een firma die handelde in motorolie en -vetten. Naar mijn inschatting dateert de afbeelding uit de vijftiger jaren, en sierde vaak de cabine van de truckchauffeur. Volgens mij zijn niet alle afbeeldingen als figuur uitgestanst

in blik; er zijn er ook die op een blik olie gedrukt stonden.

Hierbij doe ik een oproep aan alle lezers/verzamelaars om andersoortige afbeeldingen van mevrouw Veedol op te sturen naar de redactie. Wordt vervolgd?

Jan Gores

Litho van Cornelis André Vlaanderen. Circa 1910. Formaat: 50 x 66 cm. © Reclame Arsenaal, Amsterdam.

Overgenomen uit: Posters NL - Cees W. de Jong e.a., 2007.

Spreewalders uit Aarlanderveen?

In de Zierikzeesche Nieuwsbode van 18 februari 1905 staat in het artikel Op schaatsen door het Spreewald iets interessants over krulschaatsen uit Aarlanderveen:

Bij invallende vorst vriezen de stille beschutte riviertjes natuurlijk onmiddellijk dicht; nauwelijks is het ijs sterk genoeg, of oud en jong grijpt naar de schaats of ijsslee evenals bij ons in het Noorden. En wat het eigenaardige is, allen zonder onderscheid, de gelaarsde land-brievenbesteller, boeren en boerinnen, bakker, kruidenier en slager, dominee, schoolmeester en schoolkinderen, die gedurende het overige gedeelte van het jaar steeds bij al haar tochten binnen het Spreewald op de platte schuit zijn aangewezen, maken, zoodra de schuit in het ijs is vastgevroren, uitsluitend gebruik van oud-Aarlanderveensche Hollandsche krulschaatsen. De brievenbestellers en dergelijk lui, die groote afstanden hebben af te leggen, bedienen zich daarbij van een langen stok met ijzeren punt, waarmede zij onder het voortrijden, telkens in het ijs prikken om sneller voorwaarts te komen.

Die Aarlanderveensche Hollandsche krulschaatsen zijn dan de schaatsen die gemaakt werden door Leendert Schuller (1823-1903) neem ik aan. Je kunt hier een aantal mogelijke conclusies uit trekken of vragen bij stellen:

- werden de schaatsen van Leendert Schuller uit Aarlanderveen geëxporteerd naar het Spreewald? Ik heb destijds de kasboeken van Schuller vanaf 1853 ingezien, maar nooit een verwijzing gevonden dat er partijen naar Duitsland werden verkocht.
- werden de schaatsen van Leendert Schuller veel geëxporteerd naar Zeeland, waar ze een begrip werden als Hollandsche krulschaats en de schrijver van het artikel ook de Spreewalder krulschaats rekent tot de Hollandse krulschaatsen? Ook hier is geen verwijzing in de kasboeken naar Zeeland.
- maakte Schuller vroeger een model dat lijkt op de latere Spreewalder, die daar ter plekke door smeden werd gemaakt?

Het is wel opmerkelijk dat in een Zeeuwse krant de schaatsen uit Aarlanderveen worden genoemd.

Wiebe Blauw

Noot redactie: de maker van de afgebeelde Spreewalders is onbekend.

IJswegenkaarten (7) - De IJskaarten van de Krimpenerwaard (deel 2)

De tweede kaart uit 1925

Vergadering IJsbond "Krimpenerwaard" op woensdag 28 november 1923

Mededeelingen over Aankoop van Nieuwe IJskaarten. De voorzitter (D. van den Graaf van Lekkerkerk) zegt, dat hij heeft prijs gevraagd bij Johan Mulder te Gouda, bij D. van der Wouden te Lekkerkerk en bij de firma Muusses te Purmerend en aangezien de laatste ongeveer 90 gulden per 1000 stuks lager stond, wordt er besloten om ze bij die firma te bestellen. De afdeling Krimpen a.d. IJssel wenschte nog eens te informeren wat, of bij de firma Muusses de laagste prijs zou zijn van een nieuwe IJkaart in zakformaat, doch trekt na eenigen discussie zijn voorstel in. Krimpen a.d. IJssel wil kaarten verstrekt hebben in de Bondscafé's hetgeen wordt besloten. Verder wil Krimpen a.d. IJssel de kaarten pons pons wijze verdeelen aan de aangesloten vereenigingen. Besloten wordt een vast aantal gratis te verstrekken, mocht een afdeling er meerdere nodig hebben, moeten ze deze aankopen bij den bond tegen kostende prijs. Besloten wordt elk der aangesloten vereeniging vijf kaarten op karton en vijf en twintig losse kaarten te verstrekken.

Vergadering IJsbond "Krimpenerwaard" op vrijdag 28 november 1924

Verder wordt door den Voorzitter een klein verslag uitgebracht over het drukken van de Terreinijskaarten bij de firma Muusses te Purmerend. Consequent staat er een punt boven de tweede poot bij de tweede u, hierdoor is vaak in later samengestelde overzichten over deze jaren de naam omgezet naar Muisses, doch moet zijn J. Muusses (MvK). Door den voorzitter was aan deze firma een IJkaart toegezonden ter reproductie, welke de firma verklaarde niet ontvangen te hebben. Door den voorzitter is hierover met de firma geconfe-reerd doch zonder succes. Vermoedelijk had de firma Muusses te laag ingeschreven. Krimpen a/d IJssel stelt voor, dat de firma Muusses de gemaakte kosten zal vergoeden van de gemaakte kaart aan het kadaster. De voorzitter stelt voor de firma Muusses de oude kaart te laten herdrukken, en die firma niet verder lastig te vallen over de loopende zaak, daar een eventueel aan te gaan proces te kostbaar is. Berkenwoude is het zelfde idee toegedaan en oordeelt het beneden onze waardigheid, daar verder te over onderhandelen, en met de opvolgende inschrijver te onderhande-

Gemeenten in de Krimpenerwaard gelegen met Bonds-Café's:

Schoonhoven
Ammerstol
Berg Ambacht
Stolwijk
Haastrecht
Berkenwoude
Gouda
Ouderkerk a.d. IJssel
Krimpen a.d. IJssel
Lekkerkerk

De Bonds-café's hebben buiten aan de deur een geschilderde plaat, waarop staat: „IJsbond Krimpenerwaard” „Bonds - Café”.

Telegraaf en Telefoonkantoren kunnen gerekend met tussenpozen geopend te zijn op werkdagen, van v.m. 8 tot n.m. 7 uur, niet op Zon- en Feestdagen.

In de Bonds-café's zijn te bekomen: Terrein-kaarten, benevens hulp voor kleine verwondingen en voor schaatsgebreken, en verdere inlichtingen omtrent Post-, Telegraaf-, Telefoonkantoren en reisgelegenheden.

len, waarmede de overige afgevaardigde zich kunnen vereenigen. Alleen wordt er op aangedrongen de firma Muusses alsnog uit te noodigen de gezonden kaarten terug te zenden, en op voorstel van Gouderak besloten het bestuur te machtigen, deze aangelegenheid verder af te wikkelen. Op voorstel van Ouderkerk a/d IJssel, wordt besloten de kaarten te laten Blauwdrukken, hetgeen een aanzienlijke besparing zal geven.

Vergadering Ijsbond "Krimpenerwaard" op vrijdag 20 november 1925

Den Heer D.Hendrikse secretaris v.d. Ijsbond Alblasserwaard verzoekt om 20 Ijskaarten welke hem toegezonden zullen worden.

De Terreinijskaarten hoopte de Voorzitter mee te kunnen brengen, doch waren nog niet aan zijn adres besteld, deze zal hij na verloop van een dag of tien aan de clubs opzenden. Elke vereniging krijgt vijf opgeplakte en 25 losse kaarten. De verkoopprijs wordt vastgesteld op 15 en 25 cts per stuk. Wegens verkleuring is geen Blauwdruk maar zwartdruk genomen.

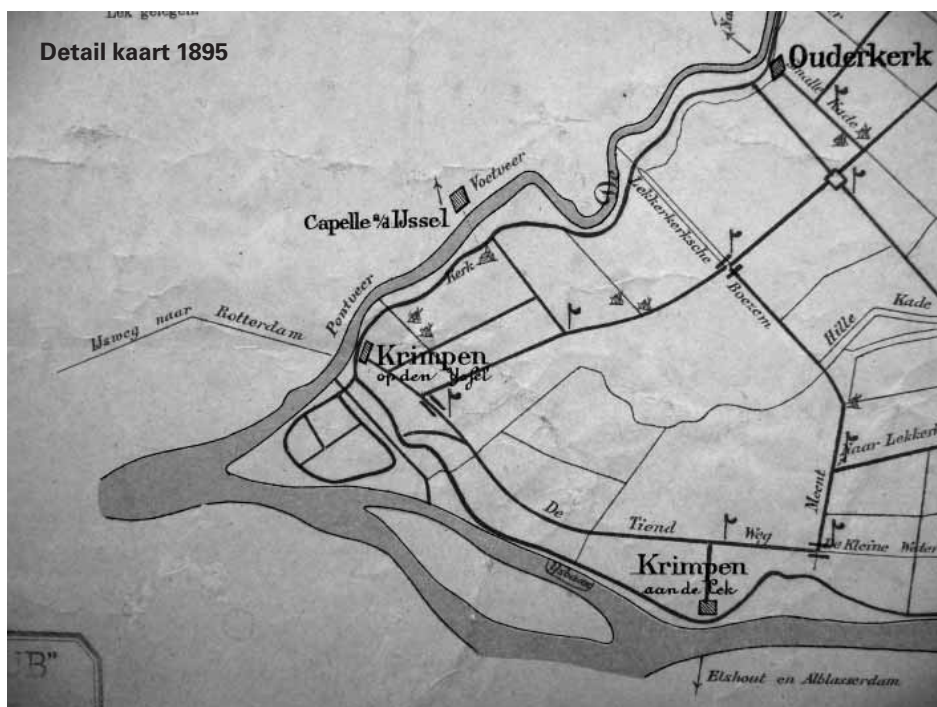
Vergadering Ijsbond "Krimpenerwaard" op zaterdag 27 november 1926

De voorzitter zegt dat de leverancier der ijskaarten direct na aflevering met de rekening bij de penningmeester is gekomen en toen f 137,50 heeft ontvangen terwijl hij de opdracht had ze te leveren voor f 125,00 dus had hij de club beet voor f 12,50. Op de vraag van de Voorzitter wat we hier aan moeten doen. Wordt besloten dit maar te laten lopen, daar er toch niets aan te doen zal zijn.

Vergadering Ijsbond "Krimpenerwaard" op vrijdag 28 oktober 1927

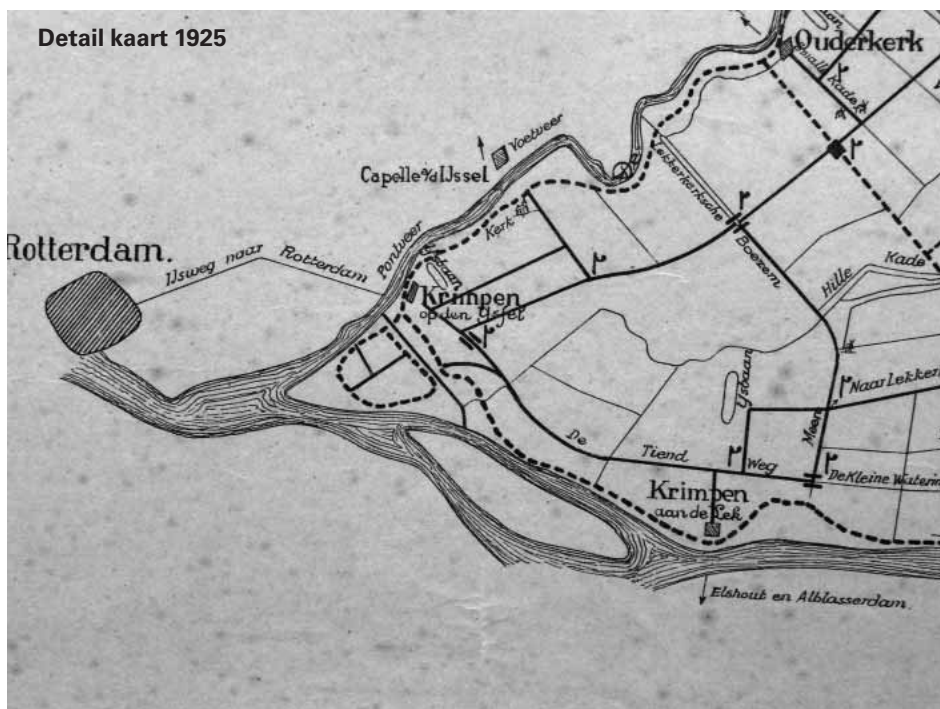
Toen volgde bespreking Verkoopprijs van Terrein ijskaarten van de "Krimpenerwaard". Na enige discussie wordt eenparig besloten deze kaarten ponsd ponsdswijze aan de aangesloten clubs te zenden.

Het maken van deze kaart had dus nogal wat voeten in de aarde en kwam zelfs vijf jaar lang aan de orde in de jaarlijkse vergadering. Er is geen sluitend bewijs, maar toch neem ik aan dat de kaarten gedrukt zijn bij de firma J.Muusses in Purmerend. Hiervoor heb ik de volgende redenen. In de eerste plaats kreeg het bestuur vrij mandaat en kwam er in het verslag geen nieuwe naam meer te voorschijn en in de tweede plaats was de afgesproken prijs 125 gulden. Als de firma Muusses hier 90 gulden onder heeft gezeten dan zouden zij dus leveren voor 35 gulden. De verkoopprijs werd in 1925 vastgesteld op 0,15 en dat was al een zeer laag bedrag. Alle andere kaarten uitgegeven rond die tijd waren aanzienlijk duurder. Wel is het vreemd dat in de vergadering van 1927 opnieuw de verkoopprijs aan de orde kwam, zonder dat men daar een nieuwe prijs noemt. Ik ga er dan ook van uit dat de prijs gehandhaafd is gebleven gelijk aan de eerder vastgestelde prijs. Tot op heden heb ik helaas nog geen advertentie terug kunnen vinden die de prijzen bevestigen. De kaarten zouden begin december 1925 worden afgeleverd. De winter 1925/1926 staat als koud te boek met vorst en ijs in december en januari, de winter 1926/1927 was zacht met wat vorst in februari. Indien de kaarten echter pas zijn afgeleverd na de winter van 1925/1926 dan

zou het kunnen zijn dat er nog geen exemplaren verkocht zijn in oktober 1927, maar erg aannemelijk is dat niet. De kaarten op karton zullen gebruikt zijn om op te hangen in de ijstent. In de notulen kwam vaker voor dat aankondigingen van wedstrijden aan de clubs werden opgestuurd om in de ijstent op te hangen. Natuurlijk kunnen er ook exemplaren in de bondscafés zijn opgehangen, het lijkt mij niet erg aannemelijk dat deze kaarten verkocht zijn aan schaatsenrijders die daar vervolgens mee aan de zwier gingen. Er werd ook meermalen gesproken over ponsd pondswijze verdelen der kaarten; dit betekent naar evenredigheid. Op basis waarvan dit dan gebeurde werd niet

vermeld, maar men mag aannemen dat dit gebeurde naar ledenaantal, want ook de jaarlijkse afdracht aan de bond gebeurde aan de hand van het ledenaantal. Bijna alle teruggevonden ijskaarten zijn niet gevouwen en daarom is het zeker dat ze plano zijn verkocht. Dat wordt nog onderstreept door de notulen van 1923; daarin komt Krimpen aan de IJssel met een voorstel om te informeren naar de prijs van de kaart in zakformaat, maar trekt na discussie dit voorstel weer in. De kaart uit 1895 heeft model gestaan voor deze kaart, wel zijn er aanpassingen gedaan. Zo staat nu bij elke plaats in de Waard de natuurijsbaan aangegeven. Ook zijn er wat molens verdwe-

nen bij Krimpen aan de IJssel en dat klopt want die molens zijn afgebroken rond 1917. Hiervoor in de plaats is een gemaal gekomen die de molens overbodig maakte. Ook een molen bij Lekkerkerk is verdwenen. Slechts een paar kleine wijzigingen in de waterwegen zijn aangebracht. De tabellen tenslotte rond de kaart zijn gelijk gebleven alleen de tabel waarin alle bondscafés waren opgesomd is gewijzigd en bevat nu algemene informatie (zie foto).

De foto op de linkerpagina is van de kaart uit 1895 en de foto op de rechterpagina van de kaart uit 1925. De verschillen zoals hierboven beschreven zijn duidelijk waarneembaar, maar ook de gelijkenis van beide kaarten komt tot uiting.

Matthy van Klaveren

Geraadpleegde bronnen:

Archief van de IJsbond Krimpenervaard

Het boek Bar en Boos van Drs. J. Buisman

Stempelkaart

Naam: Bernardus Wilhelmus van de Peppel, beter bekend als Bart v.d. Peppel.
Email: b.w.vd.peppel@kpnplanet.nl dit voor degene die mij nog e-mails naar mijn oude e-mailadres stuurt.

Website: Nog geen, wel plannen.

Beroep: Gepensioneerd technisch ambtenaar met een dienstverband verdeeld over drie instituten o.a. LH, RPvZ en de TFDL. Ik werkte als monteur, tekenaar-constructeur, constructeur en de laatste 15 jaar als medewerker van de Onderhoud en Adviesdienst op de TFDL. Vanaf dat ik van school kwam stond het vak materiaalkennis centraal. Mijn eerste periode bij de TFDL heb ik alle materialen die verwerkt en verkocht werden gestandaardiseerd. Dat hield bijvoorbeeld in, dat men niet meer sprak over 'hoekijzer', maar hoekprofiel 40x40. Deze gegevens werden in een codenummer verwerkt. Met deze kennis die ik toen heb opgedaan, ben ik nu bezig om al mijn schaatsen een éénduidige naam te geven. De indeling is nodig om een standaardisatie te bewerkstelligen voor het maken van een catalogus.

Verzamelaar: Vanaf de beginjaren '60 van de vorige eeuw. Het was Poolsterlid wijlen Tijs Visser die mij op het ijs heeft gezet. Ik had een artikeltje van hem gelezen in de 'AGRION' een maandblad voor de medewerkers in het landbouwkundig onderzoek. Het artikel had als titel, "Niet weggooien alstublieft" met een foto van een paar fraaie koninginneschaatsen. Tijdens een ontmoeting op het ijs bij Wageningen, vertelde ik hem dat er bij mijn schoonouders een kistje met oude schaatsen op zolder

stond. Tijs stelde voor ons een keer naar Friesland (Grou) te brengen zodat hij in het bezit zou komen van de schaatsen. Jammer voor Tijs, maar die afspraak is nooit doorgegaan. Ik kwam al gauw tot de conclusie, dat ik zelf moest gaan verzamelen. Een paar Duitse kinderschaatsjes, die ik van een collega had gekregen, met het kistje schaatsen van mijn schoonouders vormde de basis van een best mooie verzameling die ik nu bezit.

Lid van de Poolster: Sinds midden '80 jaren, precies weet ik het niet meer. De aanleiding was een lezing over oude schaatsen en winterse objecten die Anrie Broere gaf voor de Fryske krite "FOAR IT EIGENE" in Wageningen. Anrie nodigde mij uit voor de najaarsbijkomst van de Poolster. Bij die bijeenkomst keek ik mijn ogen uit, ik had nooit gedacht dat er zoveel verschillende en mooie schaatsen waren. Al gauw kwam ik in het bezit van zijn boekje "Schaatsen en schaatsenmakers in de 19e en 20e eeuw, uitgegeven door Vereniging "Vrienden van het Nederlands Openluchtmuseum in 1985. Dit was voor mij het boekje over oude schaatsen, documentatie die uitgebreid werd met het boek "Van Glis Tot Klapschaats" van Wiebe Blauw. Een boek van onschatbare waarde voor elke schaatsverzamelaar.

Toen in 1997 door Niko Mulder het idee werd geopperd om een blad uit te gaan geven (Kouwe Drukke) leek mij dat wel wat. Dus werd ik redactielid en op voorstel van Wiebe Wijnja om ook een bestuur te vormen, vond ik de combinatie bestuurslid/redactielid nog niet zo gek.

Topstuk: In mijn eerste stempelkaart, 1e jaargang nummer 1 dec.1997, welke verscheen met de titel "Mag ik mij even voorstellen?" bespreek ik een aantal schaatsen van de firma Gebr. Ratsma. Nu we 11 jaar verder zijn, zijn er natuurlijk een aantal topstukken bij gekomen, teveel om deze allemaal te bespreken, maar ik ben er best wel trots op, dat ik nu een mooie en waardevolle verzameling schaatsen bezit. Ik ben van mening dat een topstuk een paar schaatsen zijn, die je één twee drie niet makkelijk weg zal doen. Daarom is mijn topstuk nu de schaatsen die mijn vader voor mijn moeder in 1935 heeft gemaakt. Later heeft mijn echtgenote (Gryt) bij onze eerste belevenissen op het ijs er op geschaatst. Ze klaagde namelijk dat ze geen goede schaatsen had en daarom niet van schaatsen hield. Dat de schaatsen goed voldeden, bleek een week later wel, zij reed er toen de Zestiendorpen toertocht, van 103 km op. Ik heb haar toen maar niet verteld dat ik toen nog nooit 100 km op de schaatsen had gestaan. Sinds kerstmis 2008 heb ik er een topstuk bij gekregen, ook een paar schaatsjes die mijn vader, in mijn volle overtuiging voor mijn oudste zoon (zijn naamzegger) had gemaakt. Die overtuiging kwam waarschijnlijk doordat ik de schoentjes er afhaalde, zodat hij er zomers mee in de bergen kon lopen. Jaren geleden werden de schaatsjes, op een verjaardag bij mijn zusster, door een familielid teruggebracht, maar

mijn oudste nicht Marieke pikte ze in. Ik heb jaren moeten praten om die schaatsjes weer in mijn bezit te krijgen, tenslotte gaf mijn nicht Marieke (48 jaar) de schaatsjes aan mij terug. Ze had een oud fotoalbum bij zich, dat ik eerst in moest kijken. U begrijpt het zeker al, daar stond zij op een foto, met de schaatsjes onder toen ze vijf jaar oud was. Mijn zoon was toen drie maanden oud en we hadden hem bij zijn grootmoeder gebracht zodat wij konden gaan schaatsen. Zo zie je ook een ervaren schaatser(n)/verzamelaar kan een scheve schaats rijden.

Belangstelling / Specialisatie: Naast het verzamelen van schaatsen heb ik belangstelling voor schaatsboeken, -postzegels, -medailles en alles wat met schaatsen te maken heeft. Sleeën krijgen de laatste tijd ook wat meer aandacht. Het was er eerst één, die in de tuin gezet werd met een mooie plantenbak er op en nu zijn er al drie. Nu ik mij al weer zes jaar bezig houd met het schoonrijden op de schaats (nog overgebleven van één van onze bijkomsten) gaat mijn belangstelling veel uit naar metalen schoonrijschaatsen, op een paar merken na heb ik ze compleet. De schaats die ik zeker niet heb is de metalen schoonrijschaats "Bandor" zie jaargang 11 nummer 28 jan. 2007 blz 19. Dus als iemand deze schaatsen dubbel heeft of met mij wil rui- len, neem dan contact op.

Kouwe Drukte: Het blad Kouwe Drukte betekende voor mij heel veel werk, waar ik nu van ben verlost. Maar ik mis het af en toe nog wel, vooral de gezellige uurtjes achter de computer met Minne Nieuwhof, de discussies over de zinsbouw van Minne en mijn vrouw, met op de achtergrond onze hoofdredacteur Anrie Broere. De laatste twee kwamen tenslotte allebei uit het onderwijs. Wat ik niet mis zijn de spanningen of alles wel goed en op tijd klaar

zou komen. Het was een fijne en leerzame tijd. Ik ben er nog altijd trots op, dat ons is gelukt is om een ISSN nummer te krijgen zodat Kouwe Drukte in de Kon. Bibliotheek in Den Haag te vinden is. Elk verschenen nummer wordt toch wel naar KB gestuurd redactie? Verder ben ik het helemaal eens met Hedman Bijlsma wat hij over Kouwe Drukte opmerkt, daarom KD moet blijven verschijnen.

Bart van de Peppel.

Prijsvraag

Vorig jaar vond u een Poolsterpostzegel bij de Kouwe Drukte, het bestuur wil dit keer leden vragen een idee of ontwerp voor een zegel in te zenden naar

administratie@stichtingdepoolster.nl voor 1 maart. De winnaar krijgt een passend geschenk.

Caroline van Staaveren

Oproep: oude ansichtkaarten met ijsvermaak

Met ingang van het volgende nummer (38) start er een nieuwe serie op de achterkant van Kouwe Drukte. Ansichtkaarten, vanwege hun vaak prachtige grafische ontwerpen ook wel miniposters genoemd, moeten meer kleur aan de laatste bladzijde van het blad gaan geven. Daarom roepen wij alle verzamelaars op om (meerdere) afbeeldingen van oude ansichtkaarten met ijs- of sneeuwvermaak op te sturen. De redactie zal een selectie maken en proberen om zoveel mogelijk verschillende inzenders aan bod te laten komen. Dat moet zeker lukken, want praktisch iedere verzamelaar heeft wel een aantal fraaie fantasiekaarten in zijn of haar collectie ...

U kunt uw kaarten bij voorkeur zelf scannen en mailen aan n.mulder@hccnet.nl. Wilt u

zowel voor- als achterzijde opsturen? Dat stelt ons in staat om aan de hand van bijvoorbeeld het poststempel een enigszins chronologische indeling te maken.

U kunt uw kaarten ook opsturen naar Niko Mulder, Schoener 48-01, 8243 XT in Lelystad en door ons laten scannen. U ontvangt uw kaarten zo spoedig mogelijk retour.

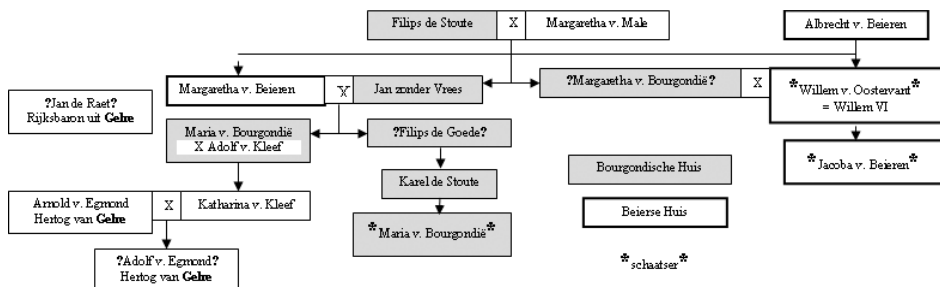
Betekent dit het einde van de serie over schaatsbeelden, die al vanaf oktober 2005 vrijwel continue op de achterkant prijken? Nee, blijft u ons alstublieft tippen als u een schaatsbeeld tegenkomt in de publieke ruimte, want deze serie krijgt haar vervolg op één van de binnenpagina's van Kouwe Drukte.

De redactie

Ten IJse 5 – Snavelschaats volgt de mode op de voet

Als één paar 'scoverding' en 'scaet-zen' uit de bestelling van Willem van Oostervant (KD36) bestemd was voor zijn vrouw Margaretha (afb. 1, stamboom),

tot de valkenjacht of het toernooi nauwelijks aandacht in de kunst. Toch mogen we vanwege de verstrengeling van de huizen Bourgondië, Beieren, Kleef en uiteindelijk

was zij vermoedelijk de eerste telg uit het Bourgondische Huis die schaatsste. Hun dochter Jacoba van Beieren had het beslist niet van een vreemde.¹

Van Jacoba's neef Filips de Goede weten we dat hij in 1426 platijnen met ijzer liet beslaan om het ijs op te gaan.² Vermoedelijk ging het hierbij niet om schaatsen, maar om trippen met scherp (afb. 2 + 3).³

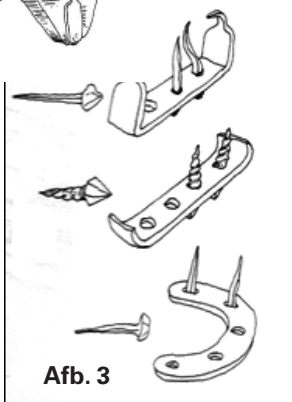
Afb. 2

Of er in de wereld van Katharina van Kleef, een oomzegger van Filips de Goede, plaats was voor de schaats, blijkt niet uit de indrukwekkende miniaturen in haar gebedenboek⁴ uit circa 1440. Het schaatsen kreeg in tegenstelling

ook Van Egmond (Gelre), aannemen dat het ijsvermaak Katharina niet vreemd was. In 1465 was ze betrokken bij het complot van haar zoon Adolf om zijn vader, haar man hertog Arnold dus, in het holst van de nacht via de stijf bevroren slotgracht te ontvoeren. Adolf zou zijn ouwe heer vooraf hebben verzocht 'een deel van 't ys gaef en ongescheurd te laeten, om aldaer met de *'luffrouwen ende 't vrouwen-getimmer sich wat te vermeyden'*. Het gaat hier vermoedelijk om een 17e-eeuwse interpretatie, want ik kon er in de eigentijdse kroniek van Willem van Berchen niets over terugvinden.⁵ Toch werd er in Gelre wel degelijk geschaatst, zoals blijkt uit het familiewapen met de drie schaatsen van het geslacht De Raet uit Zaltbommel (zie ook elders in dit nummer). Het oudst bewaard gebleven wapenzegel met schaatsen zou dateren uit 1461 en staat

Afb. 3

op naam van Henricus de Raet⁶, zoon van Rijksbaron Jan de Raet. Hoe ver het stamwapen met de schaatsen werkelijk terug gaat in de tijd is niet bekend. Het ontbreekt, zoals zoveel wapens uit het hertogdom, in het Wapenboek (c. 1414) van heraut Gelre.

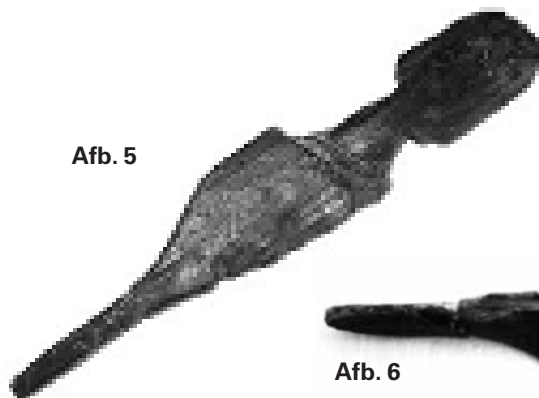
In 1466 schotelde Filips de Goede als passief liefhebber zijn gast baron Leo van Rosmital en zijn gevolg een heuse schaatswedstrijd voor in de tuinen van paleis Coudenberg te Brussel. De Tsjechen keken hun ogen uit en vroegen zich af wat de hovelingen van Filips aan hun voeten hadden.⁷

Daar zouden ook wij het fijne wel van willen weten. Want hoewel de prikschaats nog tot het einde van de eeuw stand zou houden (afb. 4, schaats-

Afb. 4

ijzer uit Rotterdam⁸), was er inmiddels een baanbrekend nieuw model in omloop. Het type schaats dat op de Hof in Amersfoort in een oude afvalput werd gevonden⁹, week

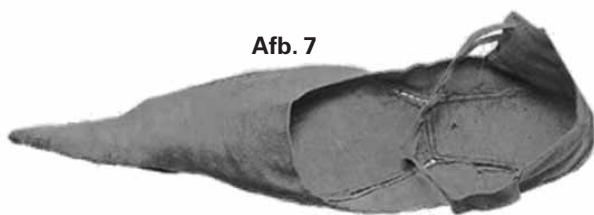
Afb. 5

Afb. 6

met zijn lange houten hals, de brug tussen voet- en hakplaat en de uitgeschulpte hak volledig af van al zijn voorgangers (afb. 5 + 6). Voor het eerst in de geschiedenis stak de schaats ver voor de voet uit, met als consequentie dat afzetten met de punt niet langer effectief was.

Wat was de reden voor deze ommezwaai? Was men er zoetjes aan achter gekomen dat je met een langere schaats en zijwaartse afzet meer vaart kon maken of moest de vooruitgestoken hals ruimte bieden aan de

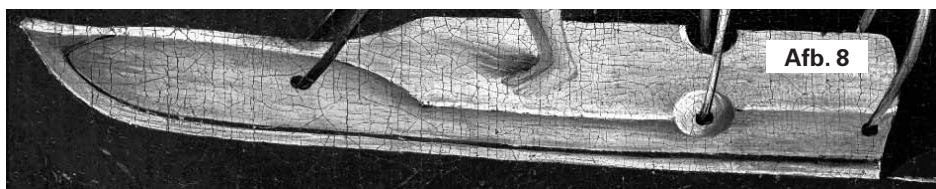
Afb. 7

lange, puntige snavelschoenen van die tijd (afb. 7)?

Praktisch nut of modeverschijnsel, de trendbreuk is onmiskenbaar, want het Amersfoortse houtje staat niet op zichzelf. Wat te denken van de overeenkomst tussen de schaats die Jeroen Bosch rond 1500 schilderde (afb. 8 – detail Tuin der Lusten,

Prado, Madrid) en de 16e-eeuwse schenkel uit Amsterdam¹⁰ (afb. 9 + 10)? In beide gevallen gaat het om onvervalste snavelschaatsen, als ik ze zo mag betitelen.

Niko Mulder

Bronnen + illustratieverantwoording:

1. Mededeling prof. Anteon Janse, 2008.
2. H. Stein – Glossaire archéologique du Moyen Âge et de la Renaissance – 1928, p. 211
3. O.Goubitz – Stepping through Time – 2001, p. 257; p. 261 **(afb. 2 + 3)**
4. Nog tot 3 januari 2010 te zien in museum Het Valkhof te Nijmegen
5. Van 't Hooft – Honderd jaar Gelderse geschiedenis in historieliederen – 1948, p. 47; De Mooy – De Gelderse kroniek van Willem van Berchen (1343-1481) – 1950, p. 98
6. P. v.d.Zalm – Wapenalbum Bommelerwaard – Nr. raet/ 2357 V. Henricus de Raet

7. The Travels of Leo of Rozmital through Germany, Flanders, etc. (1465-1467) - 1957, p. 30
8. Mededeling Arnold Carmiggelt, Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam **(afb. 4)**
9. Met dank aan Evelyn Scheepsma en Timo d'Hollosy, sectie archeologie, gem. Amersfoort **(afb. 5 + 6)**
10. Met dank aan afdeling Archeologie, Bureau Monumenten & Archeologie, Dienst Advies en Beheer, Gemeente Amsterdam **(afb. 9 + 10)**
11. Manuscript Douce 12, detail fol. 2r, laat 15-eeuws. © Bodleian Library, Oxford **(afb. 11)**

Afb. 11 - Drie schaatsers met snavelschaatsen in een Vlaamse stad; circa 1490.

De website van De Poolster

Het internet van de Poolster is nog niet zo interactief als wij zouden willen, maar wist u dat:

- (Bijna) alle Kouwe Druktes er te vinden zijn.
- Dat we tentoonstellingen aankondigen. Heeft u nog een tentoonstelling in het verschiet, dan horen wij dat graag. Er is overigens door het bestuur ook een folder gemaakt, zodat er tijdens tentoonstellingen ook

reclame voor de Poolster gemaakt kan worden. Exemplaren te verkrijgen via Maarten Dijkstra (zie colofon voor gegevens)

- Dat Martin van der Bij een buitenlandse boekenlijst samenstelt en we die publiceren op de website.

Alle reden dus om zelf ook eens een bezoekje te brengen aan

<http://stichtingdepoolster.nl>

De redactie

Elfstedentochtknipsels (3)

De start

De krant van woensdag 26 februari 1986. In de nacht van 25 op 26 februari wordt "*De Nacht van Leeuwarden*" gevierd. Een groot(s) zang- en drankfestijn voor tienduizenden. En veel polonaises (om de voeten warm te houden). Verstopte straten. De grote dag zelf begint 's morgens 5 uur met het openen van de kooien waaruit de rijders worden losgelaten en eindigt om even over twaalf 's nachts wanneer een zwaar hijgende Wim Boer over de streep gaat. Elders in dezelfde krant wordt ook een Alex van der Kluit genoemd die dit overkwam. Te laat. De stempelhokjes zijn klokslag 12 uur door een onverbidde lijke Sipkema, die even daarvoor met een helicopter was gearriveerd, gesloten. "Nou

goed, de volgende keer beter" aldus de uiterlijk onbewogen toerrijder. De laatste deelnemer start pas tegen twaalf uur. Zijn vliegtuig had vertraging en kwam pas om 10 uur op Schiphol aan. De stempelpost in Sneek was toen al gesloten. Toch maar rijden. Het ijs: veel scheuren, in het noorden soms met zand. Het weer: een snijdende kou. Veel klúnen.

De wedstrijd

Voor een gedetailleerd verslag zie dit nummer van de Leeuwarder Courant, waarin alles uitvoerig beschreven is. Een steeds maar afbrokkelend wedstrijdpeleton, en in het laatst de titanenstrijd tussen Van Benthem en Jonker (de "Friese Diesel"). Twaalf kilometer voor de eindstreep zet

Evert zijn beslissende demarrage in. De krant kopt: Evert Groot's (startnummer 13). In 6.55 uur. Hij is de derde rijder met twee overwinningen. Na Coen de Koning (in 1912 en 1917) en Auke Adema (in 1940 en 1941). Twee Friezen bij de eerste vier (Rein Jonker en Nanne Semplonius; Hilbert van der Duim is achtste). Tineke Dijkshoorn is de eerste vrouw (kwam een uur na de winnaar aan). Van de 317 wedstrijddrijders zijn 45 te laat en vallen 71 eerder uit. De eerste rijder op houten schaatsen komt om 4.55 uur aan.

Cijfers

Aan de toertocht nemen 16999 rijders deel waarvan 5439 uit Friesland en 862 vrouwen. Limburg is het slechtst vertegenwoordigd met 120 deelnemers. Er doen 115 buitenlanders mee, waarvan 58 Belgen. Er komen 2211 rijders niet aan. Het beruchte traject Bartlehiem-Dokkum doet veel schaatsers de das om. Er doen meer dan 500 zwartrijders mee. De NS vervoeren 37.000 reizigers naar Leeuwarden en zetten 20 extratreinen in. Ruim acht miljoen mensen kijken tv (in het Antonius Ziekenhuis in Sneek worden in alle zalen kleurentelevisietoestellen neergezet). Bij de prijsuitreiking in de Frieslandhal staan tussen de 15.000 en 20.000 moeilijk in bedwang te houden mensen van twee tot zes uur te wachten op het grote moment. Dat geeft nauwelijks in de hand te houden spanningen. "Feestende massa kolkte rond snikhete huldiging"

Ongeveer 110 rijders zijn behandeld in een ziekenhuis, terwijl door de 65 EHBO-posten (met 500 EHBOers bemand) naar schatting 1500 deelnemers geholpen worden Om de 500 m staat een elfsteden-vrijwilliger op Noren, die iedere rijder met

problemen aflevert bij de Eerste Hulp. Het betreft vooral bevroeringsverschijnselen aan handen en voeten (bevroren tenen), bevroren ogen en kwetsuren door valpartijen.

Kilometers lange files die met de wedstrijd meerijden. Velen zijn naar Friesland getrokken, naar schatting wel een miljoen. Grote concentraties van mensen in Franeker, Dokkum, Bartlehiem en natuurlijk bij de finish op de Bonke. De routes in steden en dorpen en bruggen zijn versierd met vlaggen en slingers. Veel hoempaor-kesten (Blauhúster Dakkapel, Weidumer Boerenkapel, Koudumer Hofkesjongers, De Sterrekiekers om maar een paar te noemen), zingende en aanmoedigende mensen en spreekkoren. De aandacht verplaatst zich soms van de schaatsers naar het vertoon op de wal. Politie-man: "wat een publiek, wat een sfeer"

Naspel

De krant van de volgende dag, **27 februari**. Het bestuur van de Elfstedenvereniging is er nog niet in geslaagd een correcte uitslagenlijst op te stellen. Vanuit Sint Jansklooster wordt door een bekende 27

jarige Nederlander gemeld dat de koeien het nog goed doen.

Verhalen. "Ontmoeting met Margriet het mooiste", "Hoe gaat het van Buren?", "In Elfstedentocht komt 't beste in de mens boven", "Klún-city Harlingen kwam uitstekend voor de dag", "Anderhalve week trainen te weinig? Voor een moeder van vier kinderen vind ik 't niet slecht", "Dokkum steekt Franeker wat sfeer betreft naar de Kroon", "Zwartrijdende New Yorker reed tocht op ijshockeyschaatsen", "Toerschaatsers reden al in IJlst wedstrijdrijders voorbij", "Ria Visser moest verschrikkelijk afzien...", "Slechts handjevol rijders op doorlopers over finish", enz., enz.. Rayonhoofd lebele Flapper levert zijn laatste bijdrage.

Een schrijfster van een ingezonden brief op **1 maart** betreurt het dat op de grote dag de broodjes met margarine besmeerd werden, in een provincie waar zoveel echte boter wordt geproduceerd. Hoe zou boer Evert dat gevonden hebben? In dezelfde krant een berichtje over de alternatieve Elfstedentocht in Finland die nu toch minder alternatief is dan in andere jaren. De voorzichtige Sipkema vindt het nog te vroeg voor een evaluatie van het Elfstedengebeuren. De resultaten zullen meegenomen worden in het draaiboek van de volgende Elfstedentocht.

In het nummer van **3 maart** komen weer de schrijvers van ingezonden brieven aan

hun trekken met koppen als "De dream", "Dank Fries publiek", "Dank uit IJmuiden", "Discriminatie". En dan eindelijk de officiële uitslag van de Elfstedentocht. In totaal zijn 197 wedstrijdrijders geklasseerd. Hiervan zijn er drie dames, namelijk Ineke Dijkshoorn uit Schipluiden, Betty Westerveld uit Eemnes en Lenie van den Hoorn uit Ter Aar. Een 200 km tocht in Finland wordt gewonnen door Theun Busser en de 100 km tocht door ...Jeen van den Berg. De laatste elfstedenrijder die nog in het ziekenhuis ligt is Henk Langenberg, die de tocht met een bevroren teen die al zwart begon te worden volbracht. Dank zij moderne technieken kan deze behouden blijven.

Afzakkertjes

In latere nummers nog wat afzakkertjes. We gaan weer over tot de orde van de dag. Op **6 maart** worden alle ingestelde vaarverboden opgeheven. In de Leeuwarder van **7 maart** zien we een keuze uit de stroom gedichten die de redactie toegestuurd kreeg. Op die datum kreeg Evert van Benthem van de Rabobank een ketting met enige Elfstedenmunten. De resultaten van de muntenverkoop zullen in een speciaal schaatsfonds worden gestort. Onder de bedrijven door krijgt de Vereniging De Friesche Elfsteden door de Gedeputeerde Staten van Friesland de Sportwisselprijs voor 1985 toegekend. Het enthousiasme zakt rap. In april wordt nog een huldigingsplechtigheid gehouden, maar de belangstelling hiervoor valt tegen. Het laatste knipsel dateert van **30 september** met de mededeling dat door een notaris uit een stapel van 30.000 enveloppen 2000 nieuwe leden van de Elfstedenvereniging getrokken zijn. Daarmee komt het totale aantal leden op rond de 20.000.

Een zwarte rayonhouder?

Naar ons van betrouwbare zijde is meegedeeld is door de politie de persoon aangehouden die onder de naam lebele Flapper, rayonhouder in Bokwerd, een dagboek bijhield, dat in de Leeuwarder Courant verschenen is. Het betreft hier naar alle waarschijnlijkheid het eerste geval van een zwarte rayonhouder, die op eigen manneboet bezig was de boel in de war te schoppen. Hoewel nu nog zonder strafblad, is het niet uitgesloten dat betrokkene hiervoor zwaar zal boeten. De redactie van deze kwaliteitskrant voelt zich hierdoor erg bij de poot genomen en wil het er dan ook niet bij laten zitten. Uit eveneens betrouwbare bron uit Bokwerd hebben wij vernomen dat de mensen hem daar ook al niet zo goed mogen. Altijd de bek in beide handen.. Hij is ook nog een halve Hollander en spreekt halfbakken. Zo zie je maar weer eens. Hij heeft het daar voorgoed bedorven. Een en ander zal ook de naam van Bokwerd niet goed doen, terwijl het verder een dorp is met allemaal fatsoenlijke mensen. Ze zien je nou aankomen! Een Bokwerder! Tot zover onze zegsman, die niet bij name genoemd wil worden. En dat wordt je allemaal door zo'n mallemaatoot aangedaan. Je vraagt je af of ze dit bij de Elfstedenvereniging niet eerder in de gaten hadden. Flapper kwam ook al nooit opzetten op de vergaderingen van de rayonhoofden. De vereniging heeft nu een commissie van deskundigen ingesteld om deze zaak grondig te onderzoeken. Hopelijk wordt dan ook de zaak van de valse startkaarten meegenomen.

Gemeente Leeuwarden

Aan de Burgerij van de Gemeente Leeuwarden

De gemeente Leeuwarden wil graag iedereen, die heeft meegewerkt aan het onderdak brengen van de rijders van de 14e Elfstedentocht, zeer hartelijk dankzeggen.

Uw geweldige inzet heeft - ook dit jaar weer - in grote mate bijgedragen tot het slagen van deze tocht.

Mr. G. J. te Loo,
Burgemeester van Leeuwarden.

Jammer dat mijn verhaal met deze vervelende mededeling moet eindigen. Ik zie het zelf nu ook niet meer zitten. De knipsels van de tochten van 1985 en 1997 houd ik voorlopig in portefeuille. Omdat het nieuwsgehalte hiervan een belangrijke aanvulling is op alles wat in de reguliere pers al geschreven is kan ieder die hiervan kennis wil nemen met mij contact opnemen om een afspraak te maken. Bij de redactie zijn mijn telefoonnummer en emailadres bekend.

Minne Iedes Nieuwhof

PS. De knipsels zijn nu ook bij mij te koop. Poolsterleden gaan voor. Maar dan moeten ze wel opschieten, want er is nogal wat belangstelling voor. Eventueel worden ze gefotokopieerd. Dat gebeurt alleen bij voldoende belangstelling.

Kerstschaatsen

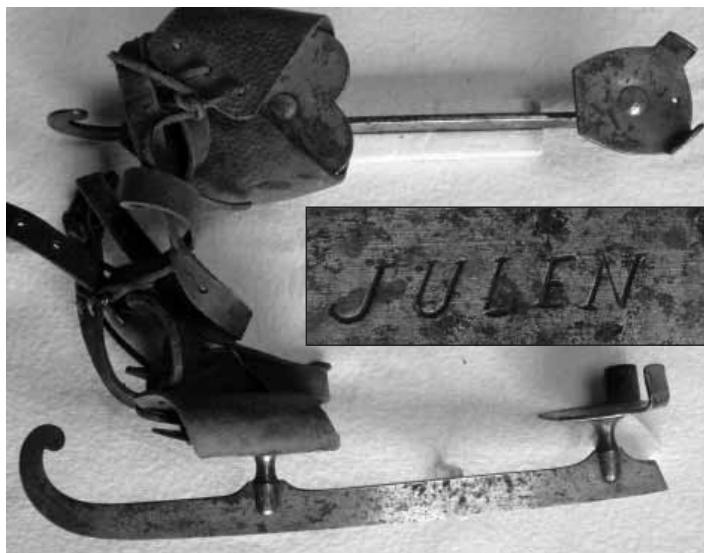
Al jaren vraag ik aan mijn in Zweden wonende familie om oude schaatsen te kopen als ze deze tegenkomen op een rommelmarkt. Al jaren zeggen ze: "Er zijn hier geen schaatsen." "Dat bestaat niet" zeg ik dan weer, "want iedere 'Poolster' komt met de mooiste schaatsen thuis, wanneer ze op vakantie zijn geweest in Zweden."

In 2008 met de kerstdagen kwam mijn familie uit Zweden kerst vieren in Nederland. Wij zouden wat kleine pakjes doen. Op gegeven moment krijg ik een cadeautje in handen dat zwaar was en aan alle kan-

ging er eens goed naar kijken. Tot mijn grote verbazing stond er in het ijzer gestempeld: 'Julen 1914' en 'Till Gerda av Pappa'.

Deze schaatsen zijn Gerda cadeau gegeven door haar vader met kerst in het jaar 1914. Jullie begrijpen dat ik niet meer zal klagen over het gebrek aan schaatsen in Zweden. Dit zijn ineens mijn meest bijzondere schaatsen. Ook leuk er aan is, dat de voorste voet-

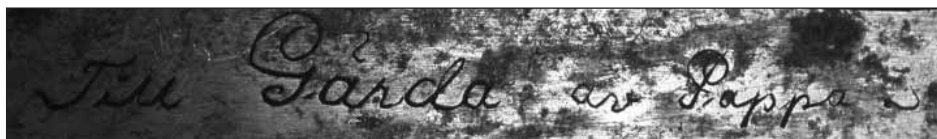
steun in de vorm van een hartje is gemaakt. Nu vraag ik mij af, wie heeft deze schaatsen gemaakt? Heeft

ten rammelde. Wat zou dat zijn dacht ik. Toen het papier eraf ging zag ik zowaar een paar metalen schaatsen. Eindelijk hadden ze wat gevonden in het koude noorden. Ik

kreeg Gerda ieder jaar van deze mooie schaatsen. Wij zullen het nooit weten. Wie het weet mag het zeggen.

Edith Wassenaar

Boek en Zopie

Henk Angenent, een onbegrepen doordouwer – Huub Snoep

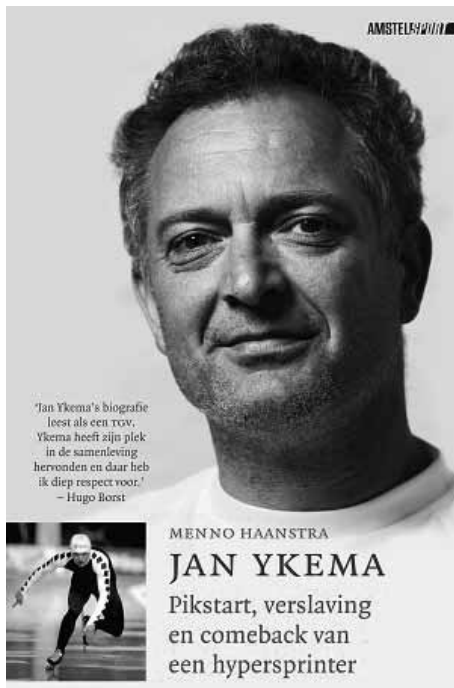

Er zijn boekenplanken volgeschreven over de elfstedentochten. Maar eigenlijk ontbreekt er toch nog iets: de biografie. Elfsteden-winnaars hebben tegenwoordig de status van levende legende. Jeen van den Berg, Reinier Paping, Evert van Benthem, hun prestaties spreken tot de verbeelding. Geen van hen is echter vereerd met een biografie. Alleen van Coen de Koning is eerder een biografie verschenen. Daarom misstaat deze biografie van Henk Angenent absoluut niet. Twaalf jaar na zijn winst in Leeuwarden heeft hij zijn schaatssen aan de wilgen gehangen en is de tijd rijp voor een boek.

De elfstedentocht, de vele jaren in het marathonpeloton, zijn 4e plek op de 10 km bij het wk afstanden. Zijn werelduurrecord, de herinvoering van de zesdaagse. Henk is belangrijk geweest voor de marathon-schaatssport. Huub Snoep heeft er een fantastisch boek van gemaakt, vol uniek

fotomateriaal en grappige anekdotes. Ruim 260 pagina's, groot formaat en in full colour. Te koop voor € 24,95 bij diverse boekhandels.

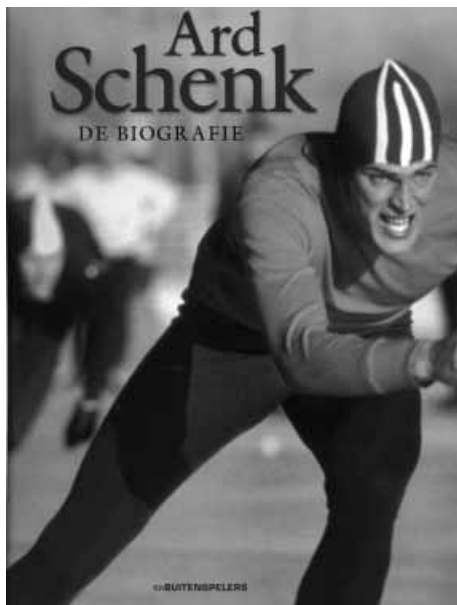
Jan Ykema, pikstart, verslaving en comeback van een hypersprinter – Menno Haanstra

Deze herfst verscheen het levensverhaal van Jan Ykema in boekvorm. Een verhaal met vele dieptepunten en vele hoogtepunten. Op een openhartige wijze vertelt hij over zijn sportcarrière, zijn stiekeme uitstapjes tijdens trainingskampen, zijn cocaïneverslaving, het afkicken, en over zijn comeback in de schaatssport bij een commerciële ploeg. Een boek dat je in één ruk uitleest, vol leuke, grappige, genante en domme acties van deze topsporter die maling had aan regels.

224 pagina's, te koop bij diverse boekhandels voor € 19,90

Ard Schenk – Bert Wagendorp, Wiebren de Boer en Frans Oosterwijk

De grootste schaatser die Nederland gekend heeft. De grootste biografie die ooit over een Nederlandse sporter is geschreven. Niet alleen over de schaatscarrière met zijn grote successen, maar ook het mislukte profavontuur, zijn periode als bobo, zijn populariteit en een overzicht van al zijn wedstrijden. De schaatser Schenk was zijn tijd ver vooruit. In de diverse media is volop aandacht geschonken aan dit boek van zo'n 600 pagina's, dus kan ik hier kort over zijn. Van dit boek zijn twee verschillende edities verschenen. De extra luxe, gelimiteerde, genummerde en gesignde editie is helaas niet meer verkrijgbaar. 591 pagina's, verkrijgbaar in de boekhandel. Prijs € 59,00

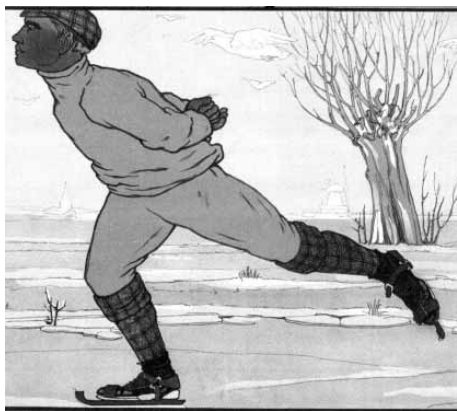
Schaatsseizoen 2008-2009 – Hedman Bijlsma, Nol Terwindt en anderen.

Je zou denken dat een vermelding in deze rubriek niet nodig is. Iedereen die iets met schaatsen heeft koopt toch jaarlijks dit boek? Tenminste, dat dacht ik. Maar door de teruglopende verkoopcijfers was men genoodzaakt om het aantal pagina's fors te verminderen. De ranglijsten zijn ingekort, maar dit is nauwelijks ten koste gegaan van de informatie. Iedereen die dit boek nog niet gekocht heeft, doe dit onmiddellijk! . Je moet er toch niet aan denken dat we straks een schaatsseizoen hebben zonder Schaatsseizoen.....

Te bestellen door overmaking van € 19,50 op rekening 341405, t.n.v. Stichting Schaatsseizoen te Drachten.

Oplossing Poolsterpuzzel 3

Het schaatsenmakersaffiche uit het vorige nummer was kennelijk toch niet zo eenvoudig op te sporen. Eén van de inzenders verzuchtte: 'Ik heb diverse boeken er op nageslagen, maar niets kunnen vinden. Het blijft dus een gokje.' Hij gokte overigens fout.

De puzzelaar die aangaf, dat hij ook maar eens de stoute schoenen had aangetrokken en een gokje had gewaagd, beantwoordde de vragen het meest volledig van allemaal: Simon Verschueren uit Veldhoven. Dat was geen gokje, maar een jokebrokje uit bescheidenheid, denk ik. De prijs, een schaatsenmakersfoldertje van voor de oorlog, wordt je binnenkort toegezonden,

Simon. Sneu voor Jan Gores, die de fabriek en plaats van vestiging wel goed had, maar iets minder volledig was.

De goede antwoorden vindt u terug in de vitrine, waar de volledige poster in kleur staat afgebeeld.

Poolsterpuzzel 4

Hoewel de animo voor de vorige puzzel niet echt groot was (vijf inzendingen), blijven we jullie er nog even mee plagen.

Dit keer een winter, zo koud, dat er auto's over hetzelfde IJsselmeer reden, waar het s.s. "Friesland" al eerder door kruiend ijs was opgestuwd en ineengedrukt. De Elfstedentocht werd verreden bij een harde noordoostenwind. De Waddeneilanden waren op den duur afhankelijk van vliegtuigen voor de aanvoer van post, brandstof en levensmiddelen (zie foto). Over welke winter hebben we het?

A) 1916-1917

B) 1928-1929

C) 1939-1940

D) 1946-1947

E) 1962-1963.

Inzenden tot 1 maart 2010. De winnaar (evt. na loting) ontvangt een herdenkingsboek aan een (andere?) koude winter.

Niko Mulder

Kouwe Drukte

Kouwe Drukte is een uitgave van Stichting "De Poolster", verzamelkring van schaatsen en winterse objecten en verschijnt driemaal per jaar. Misdrukken, bezorgfouten en dergelijke melden bij: **Wim van Herk**, tel. 0180 663092 e-mail: administratie@stichtingdepoolster.nl

Redactie-adres

Niko Mulder (schaatsen gerelateerde artikelen)
Schoener 48-01
8243 XT Lelystad

Martin van der Bij (overigen)
Landweg 50
3833 VM Leusden

Redactieleden Kouwe Drukte en website

Martin van der Bij	tel. 033 4948901	e-mail: m.vdbij@planet.nl
Matthy van Klaveren	tel. 0251 241492	e-mail: matthy.klaveren@orange.nl
Marnix Koolhaas (web)	tel. 020 4681912	e-mail: m.koolhaas@vpro.nl
Niko Mulder	tel. 0320 251663	e-mail: n.mulder@hccnet.nl
Caroline van Staaveren (web)	tel. 023 5651597	e-mail: redactie@stichtingdepoolster.nl
Nol Terwindt	tel. 0485 318056	e-mail: nol.terwindt@inter.nl.net

Opmaak en druk

Drukkerij De Gans, Amersfoort

Bestuursleden Stichting "De Poolster"

Huub Snoep (voorzitter)	tel. 0252 688699	e-mail: voorzitter@stichtingdepoolster.nl
Maarten Dijkstra (secretaris)	tel. 072 5610916	e-mail: secretariaat@stichtingdepoolster.nl
Wim van Herk (penningmeester)	tel. 0180 663092	e-mail: administratie@stichtingdepoolster.nl
Alex Kampinga (contactpersoon veilingen)	tel. 0598 398002	e-mail: veilingcommissie@stichtingdepoolster.nl
Caroline van Staaveren (contactpersoon redactie)	tel. 023 5651597	e-mail: redactie@stichtingdepoolster.nl

Ledenadministratie

Maarten Dijkstra, Doortjes 9, 1861 VH Bergen (NH), tel. 072 5610916

Stichting De Poolster

<http://www.stichtingdepoolster.nl>

secretariaat@stichtingdepoolster.nl

Lidmaatschap

Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 25,- over te maken op gironummer 4324260 t.n.v. Stichting De Poolster met vermelding van naam en lidmaatschapsgeld 2009-2010. Graag dan ook uw adresgegevens doorgeven aan secretariaat@stichtingdepoolster.nl.

Kopij

Voor Kouwe Drukte nummer 38, mei 2010, moet de kopij en oplossingen Poolsterpuzzel 4 uiterlijk 1 maart 2010 binnen zijn. Bij voorkeur per e-mail (als bijlage), handgeschreven of getypt mag ook. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld. Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij zijn verkrijgbaar bij de redactie

De artikelen in Kouwe Drukte mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publikaties.

